

Amidalı Aetius ve çocuk sağlığı ve hastalıkları üzerine bir değerlendirme

Nuray Yaşar Soydan^{1,*}, Çağatay Aşkit², Ahmet Acıduman³

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı ¹Doktora Öğrencisi, ³Profesörü Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, ²Latin Dili ve Edebiyatı Doçenti

*İletişim: nuray51yasar@gmail.com

SUMMARY: Soydan NY, Aşkit Ç, Acıduman A. (Department of History of Medicine and Ethics, Faculty of Medicine, Ankara University, Ankara, Turkey). Aetius of Amida and an evaluation on the child health and diseases. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2018; 61: 27-50.

This study has been made on the chapter on child health and diseases in the second part of the fourth book of Tetrabiblon of Aetius of Amida (first half of the sixth century), one of the late antiquity physicians. There is no translation to the Western languages or to the Turkish language regarding the child health and diseases in the work of Aetius. For this reason, here it is aimed to exhibit Aetius's approach and treatment methods for child health and diseases and to acquire the relevant department in Turkish medical history. In the addressed section, it is tried to explain the protection of the health of children and the diseases seen in children and the treatment recommendations for these diseases. In the relevant sections, after a healthy gestation period, opinions about whether the baby is worth living, selection of wet nurse, lifestyle of wet nurse, neonatal care, and diseases seen in infants and adolescent period have been discussed; it has been seen that herbal, animal, mineral and natural methods recommended in the healing of diseases as well as occasional amulet and magic applications have been applied. Among the antiquated physicians who are present in the literature on childhood diseases are Hippocrates of Cos, Rufus of Ephesus, Soranus of Ephesus, Galen of Pergamum, Oribasius of Pergamum, Alexander of Tralles and it has been aimed to make a comparison in the next period, even in the narrow frame of Paul of Aegina and physicians of Abu Bakr Al-Rhazes, Avicenna and Esmail Jorjani, who grew up in the Islamic geography in the Middle Ages with respect to child health and diseases.

Key words: Aetius of Amida, Tetrabiblon, late antiquity, pediatric diseases, history of medicine.

ÖZET: Bu çalışma, geç antik dönem hekimlerinden biri olan Amidalı Aetius'un (6. yüzyılın ilk yarısı) *Tetrabiblon* adlı eserinin dördüncü kitabının ikinci kısmında 154-162 sayfaları arasında yer alan çocuk sağlığı ve hastalıkları ile ilgili bölüm üzerinde yapılmıştır. Aetius'un eserinde yer alan çocuk sağlığı ve hastalıkları ile ilgili bölümün gerek Batı dillerine gerekse Türkçeye çevirisi bulunmamaktadır. Bu sebeple, burada Aetius'un çocuk sağlığı ve hastalıkları ile ilgili yaklaşımlarını ve önerdiği tedavi yöntemlerini ortaya koymak ve ilgili bölümü Türk tıp tarihine kazandırmak amaçlanmaktadır. Ele alınan bölümde, çocukların sağlığının korunması ve çocuklarda görülen hastalıkların neler olduğu ve bu hastalıklara yönelik tedavi önerileri açıklanmaya çalışılmıştır. İlgili bölümlerde sağlıklı bir gebelik sürecinden sonra bebeğin yaşamaya değer olup olmadığının belirlenmesi, sütannenin seçimi, sütannenin yaşam tarzı, neonatal bakım, bebeklerde görülen hastalıklar ve adölesan döneme ilişkin görüşlere yer verilmiş; hastalıkların iyileştirilmesinde önerilen bitkisel, hayvansal, mineral ve doğal yöntemlerin yanı sıra zaman zaman da muska ve büyü uygulamalarına başvurulduğu görülmüştür. Çocuk hastalıklarıyla ilgili

alan yazında mevcut olan antik dönem hekimlerinden İstanköylü Hippokrates, Efesli Rufus, Efesli Soranus, Bergamalı Galenus, Bergamalı Oribasius, Aydınlı Alexander ve sonraki dönemde de Aeginalı Paulus ve Orta Çağ'da İslam coğrafyasında yetişmiş olan Ebû Bekr er-Râzî, İbn-i Sînâ ve İsmâ'ül Cürçânî gibi hekimlerin çocuk sağlığı ve hastalıkları ile ilgili düşünceleriyle dar çerçevede de olsa bir karşılaştırma yapılması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Amidalı Aetius, Tetrabiblon, geç antik dönem, çocuk hastalıkları, tıp tarihi.

Çocuklar birbirine benzeyen ama birbirinden farklı bedensel, sosyal, zihinsel ve ruhsal özelliklere sahip özel varlıklardır. Pascoli, çocukları ve çocukluğu insan formunun bozulmamış doğasının sonsuz sembolleri olarak düşünmüş ve çağlar boyunca çocukluk insan varlığının ontolojik bir alanı haline gelmiştir.¹ Çocuk kelimesi Latince; "Puer, eri. m." "erkek çocuk", Yunancada ise "παῖς, παιδός" "pais" "erkek ve kız çocuk" şeklinde geçmektedir.^{2,3} Antik dönemde çocuklar hakkında yazılmış kaynaklar sınırlı olup, konular sözel kültüre dayalı olarak rastgele ve parçalar halinde ele alınmıştır.⁴ Antik tıpta çocuklara özgü hastalıklar tanımlanmasa da çocukların bazı ölümcül hastalıklara karşı yatkınlıklarının olduğu ortaya konulmuştur: örneğin beslenmesini engelleyen ve kolay tedavi edilemeyen aftöz ülserler gibi.⁵ Newton "çocuk bedeni" kavramından söz ederek, çocukların yetişkinlerden farklı olduğunu ve dolayısıyla onların zihin, beden, hastalık ve tedavilerinin de benzersiz olduğunu ve bu kavramın Hippokratik ve Galenik tıbbın köklerine dayandığını ifade etmiştir.⁶

Geç antik dönem (Doğu Roma) 267-700 yılları arasında kapsamaktadır. Geç antik dönemin bilim hayatına kısaca bakıldığında, Hristiyan dünyası ile antik Yunan ve Roma dönemi eserlerinin sentezi olduğunu söylemek yanlış olmaz.⁷ Bu dönemin tıbbi düşüncesi genel olarak Hippokrates ve Galenus'un çalışmalarına dayanmış, fakat terapi, anatomi, fizyoloji, psikiyatri, jinekoloji ve farmakolojide uzmanlaşmış hekimler de yetişmiştir. Aynı zamanda, bu alanın kuramsal yanı sıra özellikle Platon, Aristoteles ve Stoacıların felsefi teorilerine dayanmıştır.⁸ Ancak bu dönemde her ne kadar klasik kültür varlığını sürdürse de geç antik dönem etkin bir din gücüyle sarılmıştır.⁹ Siyasi, kültürel ve sosyal alan dini değerlere göre biçimlendirilmeye başlamıştır. Bu dönemde Hellenli hekimler arasında Oribasius, Aydınlı Alexander, Aeginalı Paulus gibi isimler

yer almaktadır. Bu hekimlerin çalışmalarında Antik Yunan ve Roma etkisi devam ederken, diğer yandan da elde ettikleri yeni gözlemlere dayanarak yararlı yeni yorumlar ve bilgiler elde etmişler; yeni tanılara ek olarak tedavide bitki, tıbbi mineraller, hayvanlara ait kısımlarla yeni yöntemlere yer vermişlerdir.¹⁰ Bu dönemde tedavi çeşitliliği dikkat çekerken, farmakoloji ve cerrahiye ek olarak diyet, dinlenme, hidroterapi ve egzersiz gibi yöntemlere de başvurulduğu görülmektedir. Ayrıca doğal olmayan bileşenler, halk tıbbi kaynaklarını içeren büyü veya inkübasyon uygulamaları zamanın iyileştirme yöntemleriyle yan yana var olmuştur.¹¹ Geç antik dönemde her ne kadar uzmanlık alanı olarak çocuk hekimlerinin varlığından söz etmek mümkün olmasa da hekimlerin çocuk sağlığı ve hastalıkları ile ilgili konuları eserlerine taşıdıklarına tanık olunmaktadır.¹⁰ Geç antik dönemde ortaya konulan tıbbi eserlerin ortak özelliği, tıp geleneğinin şekillenmesinde ve tıp bilgisinin aktarımında ciddi bir rol üstlenmeleri olmuştur.¹² Bilim adamları klasik döneme ait metinlerin korunmasını geç antik dönem yazarlarının yapmış oldukları önemli bir hizmet olarak yorumlamışlar ve bu yazarları "antik çağın buzdolapları" olarak anmışlardır.¹²

Geç antik dönem tıp tarihinin bir tanığı olarak karşımıza çıkan Aetius, antik dönemdeki adı Amida olan Diyarbakır'da doğmuştur. Aetius, Arapça literatürde ise Atiyûs Al-Âmidî olarak bilinmektedir.¹³ İskenderiye'de tıp eğitimi aldıktan sonra, Konstantinopolis'e yerleşmiş ve İmparator Iustinianus'un (MS 482-565) uzun süren saltanatı (s. 527-565) ve eşi Theodora zamanında saray hekimliği yapmıştır.¹⁴ Tıp üzerine on altı kitap yazmış olan Aetius, yenilikçi olmaktan daha çok, kayıp olan çalışmalara bir tanık olması yönüyle daha büyük öneme sahiptir.¹⁵ Oribasius, Galenus, Moschion, Rufus, Leonides, Soranus, Philumenus ve Archigenes, Aetius'un atıfta bulunduğu tıp yazarları arasında yer

almaktadır.^{16,17} Aetius kataraktan söz etmediği halde, göz hastalıklarıyla ilgili düşünceleri antik dönemin en iyisi olarak kabul edilmiştir. Önceki tıp yazarlarına başvurmasına rağmen ve bazı özgün gözlemler ve yöntemler içerse de obstetrik, jinekoloji ve cerrahi konularının tartışmalı olduğu ifade edilmektedir.¹⁶ Ögenler kadın hastalıkları ve doğum konusunu işlediği çalışmasında, Aetius'a atıf yaparak, onun kadın hastalıkları ve doğum üzerine katkılarını vurgulamıştır.¹⁸ Aetius Hristiyanlığı benimseyen ilk hekim olarak kabul edilir ve tıbbi konularda kilisenin görüşüne yazılarında yer vermiştir.¹⁶

Materyal ve Metot

Bu çalışma Amidalı Aetius'un, *Bazılarının Antakyalı Olarak Adlandırdıkları Hekim Aetius Amidenus'un En Ünlü On Altı Kitabı (Aetii Amideni Quem Alii Antiochenum Vocant Medici Clarissimi Libri XVI)* adlı eserinin dördüncü kitabının ikinci bölümü içinde 154-162 sayfaları arasında yer alan "Aetius Amidenus'un Dördüncü Kitabında Yer Alan Konular. Sağlığı Korumak İçin Yaşam Tarzına Dair Kurallar Hakkında (Quae In Libro Quarto Aetii Amideni Continentur. De Praeceptis In Ratione Victus Ad Sanitatem Tuendam)" başlıklı bölümü üzerine yapılmıştır. Aetius'un eserinde yer alan çocuk sağlığı ve hastalıkları ile ilgili bölümün gerek Batı dillerine gerekse Türkçeye çevirisi bulunmamaktadır. Bu nedenle, burada Aetius'un çocuk sağlığı ve hastalıkları ile ilgili yaklaşımları ve önerdiği tedavi yöntemlerini ortaya koymak ve ilgili bölümü Türk tıp tarihine kazandırmak amaçlanmaktadır. Bu çalışmayla Aetius'un eserinde yer alan çocuk sağlığı ve hastalıkları ile ilgili kısım, tıp tarihi açısından bir 'eksiklik' olarak nitelendirildiğinde, Aetius'un üslubuyla sunulmuş tanı ve tedavi önerileri ve ortaya koyduğu bilgilerle mevcut alan yazınla dar kapsamlı da olsa bir karşılaştırma yapılması amaçlanmaktadır.

Aetius'un *Tetrabiblon* olarak da adlandırılan eserinin hem Latince hem de Yunanca metni elimizde bulunmaktadır. Latince metin için 1535 tarihli Basel baskısı¹⁹, Antik Yunanca metin içinse 1935 tarihli Teubner baskısı²⁰ kullanılmıştır. Latince metin esas alınarak Türkçe çevirisi yapılmış olup, bu Yunancasıyla da karşılaştırılmıştır. Yunanca metindeki farklılıklar 'YM' kısaltmasıyla dipnotta gösterilmiştir. Latince metni çalışmanın sonunda sunulmuştur (Ek 1). Latince metnin çevirisinde Charlton

T. Lewis'in *An Elementary Latin Dictionary*³ ile Sina Kabağağaç ve Erdal Alova²¹ tarafından kaleme alınmış *Latince-Türkçe Sözlük*'ten yararlanılmıştır. Yunanca metin çevirisinde Liddell and Scott'ın *Greek-English Lexicon*² kullanılmıştır. İngilizce kelime ve çeviriler için *Sesli Sözlük*'e²² başvurulmuştur. Ayrıca Efesli Rufus, (geç I. yüzyıl), Efesli Soranus (MS II. yüzyıl), Bergamalı Galenus (MS 130-200), Bergamalı Oribasius (M.S. 325-395/6), Aydınlı Alexander (MS 525-605) Aeginalı Paulus (VII. yüzyıl), Ebû Bekr er-Râzî (865-925), İbn-i Sînâ (980-1037) ve İsmâ'îl Cürçânî (1042-1137) gibi antik ve İslam dönemi yazarlarının eserleriyle güncel kaynaklara başvurulmuştur.

Bulgular

Çocuk hastalıklarıyla ilgili kısım otuz başlıktan oluşmaktadır. Giriş bölümünde metin içinde ele alınan konu başlıkları ve Galenus'tan bir önsöz yer almaktadır. Birinci bölümde sağlığın ne olduğu ve kusursuz beden yapısına sahip insanların kim oldukları açıklanmıştır. İkinci bölümden başlayarak çocuk sağlığı ile ilgili konular ele alınmış, çocuk hastalıklarına yedinci bölümden itibaren yer verilmiş, ancak bölümün sonunda, yani yirmi dokuzuncu bölümde çocukların süttten ne zaman kesilmesi gerektiği, otuzuncu bölümde süttten kesilmiş olan çocuklarda yaşam tarzı ve bundan sonraki dinlenme dönemleriyle çocuk sağlığı ve hastalıkları konularına son verilmiştir. Dördüncü kitabın girişinden itibaren ele alınan konular ve çevirileri aşağıdadır:

Giriş

Galenus'tan sağlığın korunması üzerine önsöz. Sağlık nedir? En iyi beden yapısına sahip insanlar kimlerdir?^{219,s.155}

İnsanların bedeniyle ilgilenen tek sanat vardır, ancak, bu sanatın biri sağlığın korunması diğeri de hastalığın tedavisi olmak üzere öncelikli ve önemli iki bölümü vardır: Sağlık değer ve zaman bakımından hastalıktan önce geldiği için, ilk olarak sağlığın doğru bir biçimde nasıl korunabileceğini ve sonra da hastalıkların en uygun biçimde nasıl tedavi edilmesi gerektiğini incelememiz uygundur. Sağlığın gerçekte iki bölümlü olduğu söylenir: Biri güvenilir, en iyi, tam ve en üstün kısmı. Diğeri ise eksik kısımdır, ancak yine de bir canlı bu nedenle hastalandı denilebilecek ölçüde bir eksiklik değildir bu. Daha büyük ya da daha küçük olması pek de fark etmeyen türlü türlü dereceleri vardır. Bu yüzden öncelikle sağlığın en iyi ve en hatasız biçimde

nasıl korunacağını belirlenmesi gerekir. Bunun doğru yapılması için akılda tutulması gereken şey, beden kusursuz yapısının ne olduğudur: İşin özünü açıklayacak olursak, nitelikleri son derece uyumludur, parçalarının bileşimi kendine özgü eylemlere tam olarak uygundur, sayısı, büyüklüğü eksik değildir, aynı parçaların aralarındaki düzeni öyle doğru ölçüdedir ki, her biri uygun işleve hazırdır, kendine has özellikleri bulunduğu takdirde bu ölçülerinin ayırt edici özellikleri bile belirlenebilir. Çünkü beden tamamen ettendir, ayrıca yapıları öyle ölçülüdür ki, ne zayıf ne de şişmandır, tüylülük ve pürüzsüzlük arasındadır, yumuşaklık ve sertlik arasındadır, beyazlık ve orta derece esmerlik arasındadır, damarları ne şişmiş ne de tamamen saklıdır, ne uykulu ne de uykusuzdur. Bununla birlikte zihni¹ ne çabuk öfkelenir ne de duyarsız kalır, ne aptaldır ne de kurnaz. Hatta cinsellik dürtüsü bile ölçülüdür. Kısacası, bütün ölçüsüzlükler arasında dengeyi korurken, sanki ölçülülük dışında hiçbir şeye sahip değilmiş gibi görülmesi aynı zamanda en güzeldir. Ayrıca her türlü zorluğa uygun olacaktır. En önemlisi her bir parçasında iyi mizacın işaretlerini de barındıracaktır. Bunları toplu olarak bu kitabın sonuna doğru ele alacağız. Zira insanlardan birçoğunun kafası övgüye değer bir mizaca sahiptir, oysa göğüs, karın ya da üreme organları için durum tam tersidir. Ellerin ayakların bazılarında ölçüsüzlük olur. Kimi durumlarda iç organların bazılarında ya da başka bir kısmında kusur olur. Bedenlerin kusurlu yapıları içinde bunların tamamından bahsedilecektir. Oysa burada her bir organı hatasız olan mükemmel yapı hakkında konuşuyoruz. İlk olarak en başından beri [yani doğumdan itibaren] böyle bir insanın sağlığını nasıl elde ettiği ve dışarıdan bir müdahale olmadıkça hayatı boyunca sağlığını nasıl koruduğu açıklanacaktır.^{19, s.155-156}

İkinci Bölüm: Yeni doğanın Sağlıklı Olduğu Hemen Nasıl Anlaşılır?

Bebeğin sağlıklı olduğu doğumdan hemen sonra şöyle anlaşılır: İlk olarak anne gebelik sürecinin tamamını sağlıklı bir biçimde geçirmiştir. İkinci olarak yeni doğan yere bırakıldığında feryat ederek ağlar. Buna ek olarak her bir organı ve duyularının tamamı düzgün olur. Kulaklar, burun delikleri, ağız, anüs ve mesaneye taşıyan delik gibi doğuştan olan bütün delikleri engelsiz olur ve her bir uzun hareketi doğasına uygun olur. Bu hareketler ne yavaş ne de gevşektir; ayrıca eklemlerin bükme ve germe hareketleri, büyüklük, biçim ve duyular kendine özgü ölçüsünü hiç aşmazlar.^{19, s.156}

¹ YM: "dianoia" sözcüğü kullanılmıştır: Yunanca metindeki cümle "düşünme yetisi ne bulanık ne de berrak, ne şehvete düşkün ne de tersidir" anlamına gelmektedir.

Üçüncü Bölüm: Bebeğin Yetiştirilmesi

O halde bebek kusursuz bir beden yapısıyla doğduktan sonra, göbeği karının dört parmak ötesinden keskin bir bıçakla kesilmelidir. Kesme sırasında yırtılma olmaması için kamaştan, camdan ya da benzer bir şeyden yapılmış madde kullanılmamalıdır. Ardından pıhtılaşmış kan sıkıştırılıp dışarı atıldıktan sonra, kesiyi bükülmüş yünle bağla. Son derece ince tuzdan ölçülü miktarda serp. Zamanı geldiğinde zeytinyağını zarıfçe üzerine süreriz. Ayrıca bütün vücut sulu yulaf lapasının ya da boyotunun özsuuyuyla temizlenmelidir; bedene yapışmış olan yapışkan madde sıcak suyla yıkayarak temizlenmelidir; burun deliklerine giren yapışkan madde parmaklarla sıkılıp çıkartılmalıdır. Ağız ve kulak delikleri temizlenmelidir; yanaklar açılmalı ve gözler üzerine zeytinyağı damlatılıp silinmelidir, parmaklar uzatılmalı ve anüs açılmalıdır; genelde mekonyum olarak adlandırılan şey yerleştiği yerden hızlıca temizlenmelidir. Bundan başka göbeğin biçimini korusun diye, göbek deliğine zeytinyağı ile ıslatılmış püskül uygulanmalıdır. Bazılarının kullandıkları kimyon uygulaması, keskin kokusundan dolayı reddedilmelidir. Hemen sonra, göbek ikiye katlanmalıdır ve yünle narin bir biçimde sarılmalıdır; çok dikkatli bir biçimde tam ortada konumlandırılmalıdır. Ardından bebek geleneğe göre bağlanmalıdır. Diğer taraftan, her besinden önce köpüğü alınmış ve tadına bakılmış en iyi balı vereceksin. Mideye çok zararlı olduğu için tereyağını reddedeceksin; o zaman sıcak ballı suyu damlatacaksın. Ardından anne yoğun sütü memelerinden önceden sağıp, sıcak suyla pansuman yapıp, sütü bebeğe vermelidir.² Yine de dördüncü güne kadar [bebeğin] anne sütünden uzak durması önemlidir. Yemekten sonra araya biraz zaman koyup bebeği günde iki defa yıkamak gerekir; son olarak üçüncü ya da dördüncü gün göbek düştükten sonra, son derece ince bir şekilde ezilmiş salyangoz kabuğunu ya domuzun yanmış ayak bileğini ya da şarapla birlikte yanmış kurşunu [göbeğe] uygula ve bağla.^{19, s.156}

Dördüncü Bölüm: Sütannenin Seçilmesi

Bütün bunlardan önce, sütannenin seçilmesi gereklidir. Sütanne ne yirmi yaşından genç ne de kırk yaşından yaşlı olmalıdır. Önceden iki ya da üç defa doğurmuş, sağlıklı, iyi huylu, iriliği ve sağlamlığı bakımından seçkin bir bedene sahip olmalıdır. Memeleri orta büyüklükte olmalı, uçları kırışık olmamalı, ne büyük ne de fistüllü olacak kadar geniş olmalıdır.³ Çünkü iri memeler gereksinimden daha fazla süt üretirler, sonra

² YM: "Anne yoğun sütü önce sağdıktan ve memelerini sıcak suyla pansuman yaptıktan sonra sütü bebeğe vermelidir."

³ YM: "Göğüs uçları kırışık olmamalı, ne büyük ne küçük ne dar, ne çok geniş ya da deliklerle dolu olmalıdır."

süt bekleyip bozulunca, bebeğe zarar verir ve kadını ağırlığıyla rahatsız ederler. Daha küçük memeler ise süt üretmede başarısızdırlar. Bununla birlikte daha büyük meme başları dişetlerine baskı yaparlar ve yutmaya yardım etmede dile engel olurlar; daha küçük olanları ise [bebeğin] yakalaması zordur, ayrıca [sütü] emip çıkarmada olumsuz yönde etkilenir. Zira ağız enfeksiyonlarına kolay yakalanır. Daha dar olan meme başlarından süt hiç kolay geçmez, bunun sonucunda bebeklerin çene kemikleri yorulur. Deliklerin darlığı yüzünden süt dışarı fişkırtıp ağız mukozasına çarparak, pamukçuklara yol açar. Daha geniş meme başları tıpkı bir boru gibi yoğun süt yollayarak boğulmaya neden olurlar. Bundan dolayı sütannenin sağduyulu, öfkesini yenen, yumuşak başlı, temiz, iftihar eden ve rahatsızlığı olmayan biri olması gerekir. Ben de bir zamanlar Galenus'un dediği gibi, bebeğin kendisinin de yatağı ve kıyafetleriyle birlikte kirli olduğunu fark eder etmez, bebeğin yıkanmasını, yatak ve elbiselerinin de değiştirilmesini buyurdum. Böylece ağlaması ve öfkesi hemen sakinleşip, gözlerini kapadı.^{19,s.157}

Beşinci Bölüm: Sütün Test Edilmesi

Şüphesiz süt de tadı ve görünüşü bakımından test edilmelidir. Tadanlar için tatlı, görenler için donuk beyaz ve homojendir. Çünkü incelik ve yoğunluk arasında orta kıvamda olması gerekir. Oysa bozuk süt ya yoğundur ve peynir gibi pütürlüdür ya da çok akışkandır ve su gibidir ya sararmış ya da köpüklüdür, sümük gibi ya da pis kokuludur. Çabuk ekşidiği için, tadan kişiye acımtırak ya tuzlu ya da farklı bir nitelikte izlenim bırakır. Bunlar senin için bozuk ve yararsız sütün belirtileri olmalıdır. Bu belirtiler aracılığıyla kadının hasta olduğunu saptarsan onu başkasıyla değiştirirsin. Kuşkusuz zenginler için çok sayıda sütanneye sahip olmak önemlidir.^{19,s.157}

Altıncı Bölüm: Sütannenin Yaşam Tarzı

Sütannenin düzenli egzersiz yapması, özellikle de üst kısımlarını çalıştırması gerekir. Lezzetli, hazmı kolay besinler mevsiminde sunulmalıdır. Yeterli olacak miktarın ayarlanması uygundur. Aynısının içme konusunda eksiksiz olarak yapılması gerekir. Pırasadan, soğandan, sarımsaktan, tuzla ıslatılarak yumuşatılmış şeylerden, bozulmuş ve kötü kokan her şeyden, bol şekerlemeden ve özellikle çam kozalağından uzak durulması gerekir. Çünkü bunlar yağlı oldukları için safraya neden olurlar ve midede yüzerler, cinselliği de uyarırlar; bundan sütannenin tamamıyla uzak durması gerekir. Çünkü cinsel ilişki anında adetler uyarılırlar; bundan dolayı süt bozulur ve bozulmuş olan süt son derece az üretilir; bazı sütanneler cinsel ilişki nedeniyle hamile kalırlar, bebek emzirilirken hiçbir şey bundan daha zararlı değildir. Çünkü eğer

süt azalır ya da bozulursa ya da tamamen tükenirse ya da sıvılaşırsa ya da yoğunlaşırsa, gerçekten başka bir sütannenin sütünü vermek kesinlikle önemli olur. Eğer ara verilmezse, bebek hasta olmasın diye, sütanne uygun yaşam tarzına yönlendirilmelidir. Bu yüzden süt tükendiğinde, bütün beden mi yoksa sadece bir parçasının mı kötü etkilendiği incelenmelidir; sıkıntı veren nedeni böyle ortadan kaldırmak gerekir. Fakat bu besin eksikliğinden ileri gelirse, daha lezzetli besinlerin arttırılması gerekir; daha fazla yürüyüşe gidilmelidir. Eğer bağırsak gerekenden fazlasını taşıyorsa denetim altına alınmalıdır. Kalan kısımları çalıştırmak gerekir. Memelere masaj yapılmalı; süngerle pansuman yapılmalıdır. İris yağından⁴ daha nemli balmumları kullanılmalıdır. Keten tohumunu balla ya da üzüm şırasıyla birlikte emmesi için ver ya da yemesi için çiğ susam ve ezilmiş hurmalardan eşit parçalar halinde hazırla.⁵ Bir fincan bira vereceksin ve aynı gün içinde memeler sütle dolacaklar. İlacı içtiği zaman kadın, memelerinde süt birikinceye kadar bütün organları güçsüz kalmış ve çözülmüş gibi hissedecektir. Son derece güzel bir biçimde dövülmüş olan altı ya da yedi toprak solucanını ezilmiş hurmayla karıştırıcaksın; bunu bira içerisine katıp üç gün içinde kadına banyodan sonra açken içireceksin; sütün nasıl bol ve güzel olduğuna hayran kalacaksın. Aynı kadın tatlı şarabı içmeli, yeşil yapraklı rezene ya da dereotuyla kaynatılmış olan arpa ezmesini yudumlamalıdır.⁶ Eğer sütünün aşırı derecede ince (duru) olduğuna kanaat getirilse, sütanne sıvıları daha akışkan hale getiren banyodan men edilir ve buğday unlu ekmekle, domuz ayaklarıyla, organların son kısımlarıyla, semiz kuşlarla, oğlak etiyle ve tatlı şarapla beslenilmelidir. Sütün aşırı yoğunluğuna karşı, akışkanlığı arttıran gıdalla beslenmelidir ve besleyici gıdalardan çok az verilmeli, çok sık banyo yaptırılmalıdır; çünkü daha yoğun olan süt apselidir; bebeğin bedeninde küçük apselere neden olur ve bağırsakları zapt eder; gerçekten idrarlar bundan dolayı taşınmazlar, bu sırada balgamlı kusmalar rahatsızlık verir; zor hareketler ve zor nefes almalar oluşur; iştah azalır; rengi solar; gözlerde yoğun kirler ve sümükler çoğalır; son derece çok gaz çıkarırlar. Diğer taraftan süt daha acı olursa, bebeklerde yanmayla birlikte bağırsak salguları [dışıkları] oluşur; iştah azalır; exanthema olarak bilinen şiddetli kabartılar tüm bedende özellikle üst kısımlarda, ama aniden alt kısımlarda dahi meydana gelirler; oldukça zayıf olan bebek yavaş yavaş eski haline getirilir. Ayrıca

⁴ YM: İris yağına ek olarak "ἐπιπλοος" "dağ kekigi"de yer almaktadır.

⁵ YM: "Keten tohumunu balla ya da tatlı bir şeyle emer ya da çiğ susamı ezilmiş hurma ile birlikte eşit parçalar halinde yer."

⁶ YM: Bir cümlelin fazla olduğu görülmektedir: "Bunun yerine aynı biçimde mayalanmış arpa (bira) ile dövmek ve içmesi için vermek daha iyidir. Tatlı şarap da verilir."

sütannenin bedenini mis gibi banyolarla ve lezzetli yiyeceklerle yatıştırılmaya gayret edilmelidir. Eğer süt bol olursa, azaltılmalıdır, çok az ve besin değeri daha düşük olan gıdaları ver; kaynatılmış mercimeği ya da kimyonu ya da kara toprağı ya da alçıtasını ya da banotunu sirke içinde kaynattıktan sonra memelerin üzerine süreceksin.⁷ Keten kumaşını kestikten sonra sirkeyle ıslatıp sürekli olarak üzerine koyabilirsin, ya deniz suyuyla ya sıcak tuzlu suyla ya da mersin ağacını kaynattıktan sonra onun suyuyla da ıslatabilirsin.^{19, s.157}

Yedinci Bölüm: Bebeklerin Horlamaları

Sütannelerin büyük bir bölümü -söylenildiği gibi- zararlı yiyecekler kullandıkları için, [bu yiyecekler] sütün bozulmasına yol açarlar. Bundan dolayı en iyi beden yapısına sahip olan bebeklerde bile her gün dışarıdan gelen diğer birçok rahatsızlığa ek olarak, farklı hastalıklar görülüyor. Bu nedenle bebeklere sürekli zarar veren farklı etkilerden her birini elden geldiğince ayrıntılı olarak anlatmak gerekir. Öyleyse, eğer bebek daha katı yiyeceklerle beslenirse, karında balgam toplanırsa ve bu yüzden horlarsa, keten tohumunu ya da kimyonu balla birlikte emmesi için vereceksin. Ballı sıcak şarabı ağzına sürekli olarak damlatacaksın. Eğer aşağıya gitmezse, orta parmağı zeytinyağına daldıracaaksın ve bademciklere süreceksin, ancak dilin kökünü aşağıya bastırınca kusmaya neden olur. Kusma olunca derhal iyileşir.^{19, s.158}

Sekizinci Bölüm: Kabızlık

Daha önce herhangi bir sebep yüzünden sessizlik olduğu zaman, bu çoğunlukla bağırsağın tıkanması sonucunda olur. Lahananın suyunu biraz tuzla birlikte içsin ya da damla damla akıtsın. Bağırsak gevşeyince hemen iyileşir. Fakat makata meşe palamudu da konulmalıdır.^{19, s.158}

Dokuzuncu Bölüm: Dişler

Bebeklerin dişleri yedinci ayına doğru ortaya çıkmaya başlarlar, diş, dişetlerini bir iğne gibi ayırırken [dişetlerine] baskı yapar ve deler. Enfeksiyonlar sadece dişetinde ve çene kemiklerinde değil, boyunda da ortaya çıkarlar; bunları [enfeksiyonları] çoğunlukla ateş izler; bu arada kulakta kaşıntı algılanır ve kulaklar ıslanır; kanlı gözlerin neden olduğu enfeksiyon ve akıntı bazılarında rahatsız eder. Diğerlerinde [bebeklerde] ise mide enfeksiyonu ve ishal yüzünden bağırsak bozulur. Bu yüzden yumuşak temiz bir yünle enseyi ve çene kemiklerini, tüm boynun etrafını dolaşarak, kafanın arka kısmını sıcak ve tatlı zeytinyağıyla

⁷ YM: Kimyondan önce "kaynatılmış mercimek" anlamına gelen "ῥόθος φάκος" kullanılmıştır. Cümle şu anlama gelmektedir: "Memelerini (meme uçlarını) kaynatılmış mercimekle kapla, ya da sirkeyle birlikte kimyon sür ya da yine sirkeyle birlikte binalar için kullandığımız yumuşak beyaz toprak ya da sirkeyle banotu ya da üzerine sirkeyle ıslatılmış çaput koy ve sürekli ıslak tut."

pansuman yapmak ve kulağa sıcak zeytinyağı damlatmak, enfeksiyon ateş yaparsa, sıvı balmumunu [enfeksiyonlu] yerlere uygulamak gerekecektir. Ayrıca bebeğe çok küçük parçalar halinde yiyecek özellikle de yabani tavşanın ya da koyunun haşlanmış ya da kızartılmış beyni verilmelidir. Çünkü bunlar doğası gereği yararlı olurlar. Biraz pişmiş balın diş etlerinin üzerine sürülmesi gerekir. Çünkü böylece dişlerin kolay çıkması sağlanır, Diş etini kalınlaştırıp yeni çıkacak dişleri engellemesin diye bebeklere sert şeyler vermekten sakınmak gerekir. Ayrıca ateşlerin düşürülmesinde banyo kullanılmalıdır ve bağırsağın tıkanmamasına dikkat edilmelidir. Bir de maddenin yukarı çıkmasıyla, daha yukarıdaki organlara özellikle de gözlerle zarar vermesine ve daha şiddetli ateşler olmamasına dikkat edilmelidir. Hatta sütanneye suyunu içmesi buyrulur ve hiç acı olmayan yiyecek ve et suları sunulmalıdır. Bazı doğal güçlerin diş çıkaran bebekler için yardımcı olduğunu söylüyorlar: yabani kabağın, altın veya gümüş oluk içinde yetişmiş böğürtlenin kökünü ya da deniz yılanının dişini, özellikle gümüş içinde tutup⁸ ve muska olarak bağlanılmasını söylüyorlar. Hatta yeşil yeşim taşı karnın etrafında her zaman taşınmalıdır.^{19, s.158}

Onuncu Bölüm: Yenidoğanın Göz Enfeksiyonları

Eğer temin edilebilirse lycium indicum⁹ –eğer yoksa lycium pataricum¹⁰ sütle karıştır, kaşlar da dahil olmak üzere göz kapaklarının üzerine sür. Ara sıra daha fazla sütle olan solüsyondan üzerine damlat. Nil nehrinin kili merhem ve yağ olarak çok büyük katkı sağlar. Fesleğeni kaynatıp özünü çıkardıktan sonra, gözleri yıkayarak temizle.^{19, s.159}

On Birinci Bölüm: Çocuklarda Leukoma Olarak Adlandırılan Albugo

Çocuklarda ağlamaktan kaynaklanan leukomaya¹¹ karşı siyah itüzümü suyunu uygula.^{19, s.159}

On İkinci Bölüm: Bebeklerde Kulak İnflamasyonu ve Islaklığı

Kulak inflamasyonları ve ağrıları için anne sütüyle birlikte yumurta akını damlatsın ya da gül yağıyla birlikte toprak solucanlarını sürsün. Kulağın ıslaklığı için şapı şarapla erit ve yünü o karışımda ıslattıktan

⁸ YM: "Gümüşün içine atıp".

⁹ Lycium indicum: Akdiken, topalak, cehri. En iyisi Hindistan bölgesine ait olan bu bitkinin içeriği ısıtıcı, hafifletici ve dağıtıcı, topraklı kısmı ise soğutucu ve sıkıştırıcı özelliğe sahiptir. Dioskorides lycium üreten ağacın Rhamnus infectorius olduğuna dikkat çekmektedir. Lycium Indicum ise sarıçalı cehrisinin meyvesi olarak tarif etmiştir. Lycium, gözbebeği darlıklarında temizleyici, di-zanteri ve kötü ülselerle büzücü, inflamasyonlarda ise iltihabı dağıtan ilaç olarak kullanılmıştır.^{23 s.234}

¹⁰ Lycium pataricum: Kuş alıcı olarak ta bilinen, gövdesi üç ayak uzunluğunda veya daha fazla olan, şimşire benzeyen dikenli bir ağaçtır. Kappadokya, Likya ve diğer pek çok bölgede yetişen, engibeli araziye seven ağacın, geniş ve odunsu kökleri olup karabibere benzeyen acı, kalın ve pürüzsüz siyah meyvesi vardır.^{24 s.130}

¹¹ Korneanın beyaz donukluğu, lökom. ²²

sonra güneşte kurut, tekrar ıslatıp kurut, üç defa aynısını yaptıktan sonra yünü kuru olarak sakla. İhtiyaç anında kulağa koyarsın. Kulaklardaki yaralar için Musa pastilini¹² taze şarap ve yeterli miktarda sirkede eritip kullanırsın. Eğer hipersarkoma olursa, önce şarap içinde erittiğin Bithynia pastiliyle¹³ (hiper sarkomanın) etkisini azalt, ardından Musa pastilini daha önce anlattığım gibi kullan.^{19, s.159}

On Üçüncü Bölüm: Siriasis Hakkında

Çocuklarda ateşle birlikte ortaya çıkan hastalıklardan biri siriasisdir, beynin kısımlarında ve zarlarında, baş ve göz boşluklarına kadar yüksek ateş, solukluk, beden kuruluğu ve iştah azalmasının eşlik ettiği bir inflamasyondur. Kafanın üst boşluğundan dolayı siriasis¹⁴ olarak adlandırılır, çünkü Yunanlılar içinde tohum sakladıkları iç bükey vazoya siros derler. Enfeksiyona direnme için her türlü gayret gösterilmelidir ve baş dinlendirilmeli ve ölçülü bir biçimde soğutulmalıdır, bu nedenle gülyağı ve kişniş otunun suyu ile yıkanmalıdır. Bedenlerinin tamamı gülyağı ile yağlanır. Alınlarına ya kabağın yongaları ya asma yaprakları ya da gülyağıyla birlikte semizotu koyacaksın ya da scorpiurus olarak bilinen güneş çiçeğinin (kediotu) suyu ile baş ıslatılsın ya da yumurtanın sarısını gülyağı ile karıştırıp başa uygulayacaksın ve sürekli değiştireceksin.^{19, s.159}

On Dördüncü Bölüm: Ateşte Çocukların Terlemeleri

Yeşil kamışın ezilmiş iliğini başın ve ayaklarının üzerine sür, bizzat bebeği kıyafetleriyle sar.^{19, s.159}

On Beşinci Bölüm: Ağızda Aft Denilen Pamukçuklar

Pamukçuk[lar] ve bademcik inflamasyonları bu hastalıkların ele alındığı kitapta tümüyle açıklanacaktır; yani sekizinci kitapta bu hastalıklardan bahsedilir; o kısımlara dair hastalıklar tam zamanda sonuçlanırlar.^{19, s.159}

On Altıncı Bölüm: Yutulmuş Olan Diken ya da Sapların Çıkarılması

Deri için kullanılan şapı zeytinle birlikte ezip yutak bölgesine süreceksin. Parmağınla dilin kökünü tam olarak bastırarak, saplanmış dikeniyi kolayca çekersin.^{19, s.159}

On Yedinci Bölüm: Bebeklerin Sürekli Horlamaları ve Burun Akıntısı

Dövülmüş ve elenmiş fesleğeni burun deliklerine

¹² Musa pastilinin tarifi için bkz.^{23, s.531.}

¹³ Bithynia pastilinin tarifi için bkz.^{23 s.532.}

¹⁴ Sirius, i.m. Köpek burcunun en büyük yıldızı. Siros yıldızına ait. Bazı insanlara göre siriasis hastalığının adı ısı nedeniyle seiriasis olarak adlandırılmıştır; fakat bazılarında göre de çukur bregmadır, çünkü çiftçiler arasında seiros tohumu fırlattıkları ve sakladıkları çukur bir nesnenin adıdır.^{21,25}

uygulayacaksın, öyle yap ki nefes aracılığıyla içeri çekilsin ya da sen üfleyerek içeri sok.^{19, s.159}

On Sekizinci Bölüm: Çocukların Öksürmesi

Dört dirhem orta derecede kızaracak çamlardan, bir dirhem benzer şekilde kızartılmış salatalık tohumundan, üç dirhem ağaç sakızı, dokuz uncia¹⁵ köpüğü alınmış baldan hazırla ve emmesi için ver. Ağaç sakızı muhakkak yıllanmış son derece tatlı bir şarapla ıslatılmalıdır. Hippokrates'ten başka bir tarif: Yumurtanın kavrulmuş sarısını ve iki katı ağırlığında susamı ve biraz tuzu güzelce ufala. Bal ekleyip emmesi için ver. Yine otuz adet kızarmış çam kozalağını, otuz adet soyulmuş bademi, iki dirhem kızarmış keten tohumunu, iki dirhem meyankökü suyunu, yeter miktarda balı emmesi için ver. Bal ve dişotuyla birlikte kimyon da iyi gelir.^{19, s.160}

On Dokuzuncu Bölüm: Bebeklerde İshal

Eğer bebekler ishal olursa, o zaman banyo¹⁶ ihmal edilerek, karnını şarap ve ayva yağıyla ovarız. Eğer bu durmasına neden olmazsa, çok bayat, cıvımsız yabani asma üzümünü, akasya ve sakız meyvelerini eşit miktarlarda al, bunlara hemen yumurtaların sarı kısmını yeteri kadar ekle, hamur haline getirdikten sonra, karnına ve kürek kemiklerine sür, mor yünün püskülünü bağla. Çünkü [bu] sıkıntı vermeden yarar sağlar. Bundan başka on beş dirhem kolayca bölünebilen şap parçasını, bir dirhem keskin şarabı, iki dirhem mazıyı uygun kıvama gelene kadar seyreltilmiş şarapla göbekte deliğine sür, üstüne sirkeyle veya asitli içeceklerle ıslatılmış süngeri koy.¹⁷ Her şeyden önce sütannenin de yaşam tarzı kontrol edilmelidir, lezzetli besinler ve kanamayı durdurucu içecekler sunulmalıdır. Eğer bebek una benzer bir dışkı çıkarmışsa, naneyi esmer şarapla birlikte dövüp, [karnının üzerine] koyacaksın ve bağlayacaksın.^{19, s.160}

Yirminci Bölüm: Bağırsak Tutulması

Eğer bağırsak tutulduysa, meşe palamuduyla uyarılır ya sadece bal¹⁸ ya da bal likörü enjekte edilmeli ve yiyeceklere bal katılmalıdır. Öte yandan pelinotu çiçeğini zeytinyağıyla birlikte ovarak göbekte deliği çevresine koyacaksın. Bağırsak çözülür.^{19, s.160}

Yirmi Birinci Bölüm: Exanthamata Olarak Adlandırılan Püstüller

Bebeklerin bozuk besinler yüzünden farklı hastalıklara yakalandıklarını daha önce söyledik. Bu nedenle diğer pek çok şeye ek olarak, su kabarcığı olarak

¹⁵ Uncia: ons= 28,35 gram.²²

¹⁶ Yunanca metinde yer alan banyo ile birlikte "ή αἰόρα" pasif egzersiz ifadesi Latince metinde yoktur.

¹⁷ Latince metinden çevirdiğimiz "Bundan başka on beş dirhem..." ile başlayan cümle Yunanca metinde yer almamaktadır.

¹⁸ Yunanca metinde sadece bal likörü kullanılmıştır.

da bilinen su toplamış kesecik de püstüldür, sulu bubastik yara olarak da adlandırılmıştır. Bedenin yüzeyinde ortaya çıkarlar. Bu yüzden biz bazılarının kullandıkları tuzlu suya ve idrara keskinliği yüzünden karşı çıkıyoruz. Biz daha ziyade güllerin ya da mercimeklerin kaynatılmış özümüyle yıkıyoruz. Eğer daha etkisine [güçlüsüne] ihtiyaç duyarsak, mersin ağacının ya da nar kabuklarının kaynatılmış özümüyle yıkıyoruz. Eğer ülserler daha çok olursa, sinirotuyla kaplıyoruz ya da acı marul olarak da bilinen hindiba türünü ekmekle ya da mayayla üzerine sürüyoruz. İster arpanın tozunu semizotuyla veya damkoruğuyla veya tılsımlı deniz salyangozuyla ya da banotuyla ister yeşil veya kuru gülleri kokulu yonca ve hurmalarla kaynatıldıktan sonra uyguluyoruz. İster gümüş köpüğü, kokulu yonca, şapı sirkeyle ve mersin ya da gül ağacının yağıyla ezdikten sonra üzerine sürüyoruz.

Bubastica ülseri için başka bir tarif: Kurşunun, nişastanın tozunu eşit miktarlarda patatesin suyuyla ya da gül yağıyla ezdikten sonra süreceksin.

Çok iyi başka bir seçenek: Su ile çinko cevherini ya da şarapla beyaz kili ezip üzerine süreceksin.

Bir diğeri: Gümüş köpüğünü,¹⁹ dört dirhem oranında üstübeçi, iki dirhem kurumuş narın kabuğunu son derece ince bir biçimde ezdikten sonra, orada bataklık mercimeği kadar bulunmayan ırmak bölgesine ait su marulu özünden yeteri kadar, ya da aynı şekilde suda yetişen stratiota benzeri bir bitkinin özünden. "Triorchis" olarak da adlandırılan orkide bitkisinin suyu da iyi gelir.

Bir diğeri: Demirin tozunu şarapla uygulayacaksın, çok yardımcı olur. Dialadanum veya diacrithon²⁰ yumurta akıyla, gül yağıyla ya da mersin ağacının yağıyla çözdürülürse, iyi gelir.^{19, s.160}

Yirmi İkinci Bölüm: Tedavisini Uygulayarak Ün Kazandığım Kabuk Bağlamış Yaralar Olarak da Adlandırılan Kafa Ülserleri²¹

Sekizer dirhem gümüş köpüğünü²² ve üstübeci, dörder dirhem süpürge otu tohumunu ve buhuru/tütsüyü şarap ve turp yağıyla döverek kullanırım.

Başka bir şey: Sekiz dirhem altın renginde akasyayı, dört dirhem şuruptan elde edilmiş reçine suyunu, iki dirhem mersin ağacını, bir dirhem haşhaşı kaynak suyuyla [karıştır] pastillerini tüket ve kullan.

Başka bir şey: Beyaz salyangozu kabuklarıyla birlikte yak ve külünü sür. Bir diğeri iyice dövülmüş aloeyi [verayı] kuru sinirotuyla karıştırıp üzerine serp. Bir diğeri: Kuru yabani narçiçeklerini ezip koy veya suyla karıştırıp üzerine sür. Bir diğeri: İskenderiye'de bazılarının liparon, bazılarının cnestron²³ olarak adlandırdıkları bitkiyi yakacaksın ve külünü şarapla [dövüp] üzerine süreceksin. Ayrıca altıncı kitapta ayrı ayrı açıklanmış olan diğer koruyucuları kafada kabuk bağlamış yaralar üzerinde kullan.^{19, s.160}

Yirmi Üçüncü Bölüm: Bebeklerin Rüptürle Birlikte Fistülleri ve Su Kabarcıkları²⁴

Birer dirhem yıkanmış çinko, yanmış bakır, yıkanmış akasya çiğdemi iki dirhem ağaç sakızı. Ağaç sakızını suda erit, Bunu diğerlerine karıştır ve pastil yap. Kullanacağın zaman ya kanarya otu ya hindiba ya da itüzümü özümüyle birlikte gülyağı ekledikten sonra üzerine sür. Bununla birlikte ben kanarya otunun ya da yabani marulun özümü ağaç sakızını çözdürüyorum ve sonra da geri kalanlarla birlikte pastilleri yapıyorum.^{19, s.161}

Yirmi Dördüncü Bölüm: Melicerida Yarası İçin (Bal Peteğine Benzerliğinden adını alan Ven Kisti)

Gümüş köpüğü ve defne meyvelerinden eşit miktarda [dövüp], sirke ve zeytinyağı ile karıştırıp sür.^{19, s.161}

Yirmi Beşinci Bölüm: Anüs Prolapsusu²⁵

Spongitis olarak bilinen bitkiyle oturağı [anüsü] sürekli silip temizle, akasyayı şıra ve kara şarapla birlikte dövüp sür.²⁶ Bir diğeri: Dışarı çıkan anüsü önce yıka, sonra yanmış ve ezilmiş salyangozu sür, iyileşeceksin.²⁷ Ayrıca istirdiyelerin yanmış kanlı kabuklarını ve son derece ince elekte sallanmış olanları koy. Bir de mersin ağacının yeşil meyvelerini şarapla ezip süreceksin. İşçilerin demiri yıkadıkları suyla yıkamalar olabilir. Ben gerçekten sıcak tuzlu suyu sürekli kullanıyorum, olağanüstü ölçüde yararlıdır, aynısını denizin suyu da yapar. Bundan başka sadece bunlar için değil aynı zamanda da çocukların diğer beden durumları için koruyucuları kullanıyorum, ki bunlar sırayla kendi başlıklarıyla açık bir biçimde açıklanacaktır.^{19, s.161}

Yirmi Altıncı Bölüm: Paratrimmata Olarak Adlandırılan Uylukların Sürtünmeleri²⁸

Dövülmüş kuru mersin ağacını veya gülle birlikte kurtbağrı koy.^{19, s.161}

¹⁹ YM: λιθάριον= kurşun oksit (mürdasenç) anlamına gelmektedir.

²⁰ Aetius'un yazdıkları Latinceye aktarılrken karıştırılmış gibi görünmektedir. Yunanca-daki öü ön takısı ve aromatik sakız anlamına gelen λάδανον sözcüğü dialadanum şeklinde tek bir kelime olarak yazılmıştır. Aynı durum diacrithon için de geçerlidir. Bu sözcük öü ön takısı ve arpa anlamına gelen κριθή sözcüklerinin bileşiminden oluşmaktadır. Yunanca metinde şöyle denilmektedir: "Aromatik sakız ve arpa kullanılarak yapılan karışım yumurtanın akıyla ve gül ya da mersin ağacının yağıyla çözdürülürse iyi gelir."

²¹ Bu bölüm Yunanca metinde 23. bölüm olarak yer almaktadır.

²² YM: Mürdasenç kullanılmıştır.

²³ Yunancası Daphne oleoides: Gövçek

²⁴ Bu bölüm Yunanca metinde 22. bölümde yer almaktadır.

²⁵ Bu bölüm Yunanca metinde 26. bölümde yer almaktadır.

²⁶ Yunanca metince bir öncekinden bağımsız, aynı bir tedavi olarak verilmiştir.

²⁷ YM: "Anüs her çıktığında önce yıka sonra sür."

²⁸ Bu bölüm Yunanca metinde 25. bölümde yer almaktadır.

Yirmi Yedinci Bölüm: Göbek Tümörleri

Bebeklerin göbekleri en çok ya ağlama ya darbe ya da baskı nedeniyle gerilir ve şişer. Dolayısıyla bu durumda yalancı dişotunu ezip göbeğe uygula. Ayrıca keten bitkisinin kabuğunu koy ve üç gün boyunca sar, sonra çöz, ayınısını yinele. Krito'nun hangi nedenle ortaya çıkarsa çıksın çocukların göbek tümörleri hakkındaki [ilacı]²⁹: On altı dirhem çam ağacının reçinesi, on dirhem bölünmüş şapı, yirmi dirhem bal. Şapı ovarak balla birlikte odun kömürlerinin üzerinde mükemmel bir karışım oluncaya kadar kaynat. Sonra çözülmüş reçineyi içine at ve sürekli karıştır. Bu işlemi tamamladığında, ilaçtan yeter miktarda çaput üzerine sürüp – buna platizma derler- yay ve [göbek tümörü] üzerine hergün değiştirerek uygula. Platizmanın üzerine sinirotu yapraklarını ama özellikle sarmaşık yapraklarını koy.

Başka bir tarif:³⁰ Acı baklaları, eşeğin yanmış toynağını, ateşe tutulmuş kiremidi birlikte ez ve üzerine koy ve sar. Eğer daha güçlü [etkili] şeylere ihtiyaç varsa, kasık fitiği tedavisine yönelik bölümde bahsedilen şeyleri kullan.^{19, s.161}

Bir diğeri: On beş dirhem kesilmiş şap, on dirhem sert şarap sırası, iki dirhem mazıyı şarapla belirli bir kalınlıkta parçalayıp göbeğin üzerine sür. Son olarak bir süngeri suyla karıştırılmış keskin şarapta ıslatıp siktikten sonra üzerine koy.³¹

Yirmi Sekizinci Bölüm: Çok Tüylü Bebekler

Saçların oluşmasını sağlayan salgıların daha yoğun, daha çok ve daha siyah olmasından dolayı daha tüylü bebekler ortaya çıkar. Bu durumda incirleri kurut, ez ve saçlı bölgeye sür. Başka bir tarif: Reçineyi su ile kaynat ve [bununla] çocuğu yıka, ondan sonra yanmış incirlerin küliyle ve fasulyelerin unuyla hafifçe sil. Bunlardan güçlü başka bir merhem³² fasulye unundan, beyaz kilden, sodyum karbonattan³³ ve istiridyekabuklarından eşit miktarda ez ve merhem olarak uygula.^{19, s.161}

Yirmi Dokuzuncu Bölüm: Bebekler Sütten Ne Zaman Kesilmelidir?

Organları güçleninceye kadar bebekleri sütle beslemek gerekir: Vücudu sağlamlaştığında besinler verilmelidir. Ya ballı suya ya ballı şaraba ya şekerli şaraba ya da şekeli süte batırılıp lezzetlendirilmiş küçük lokmaların, ardından da yumurtanın verilebileceğini ileri sürüyorum. Çünkü her ne olursa olsun çığnemeleri gerektiği için, bebekler gereksiz çığnemededen

kaynaklanan salya ile dolarlar. İçmesi için suyla seyreltilmiş şarap (dilatum vinum) vereceksin. Ama çocuk yirminci ay civarında artık daha katı besini yeterince alacağı için ondan sonra yavaş yavaş memeleri bırakacak. Eğer süttten kesilmiş olan [çocuk] hastalığa yakalanacak olursa, yeniden süte dönülmeli, sonra hastalık bittiği zaman küçük bedenin yenilenmesi gerekir ve böylece yavaş yavaş süttten kesilmelidir.^{19, s.161}

Otuzuncu Bölüm: Sütten Kesilmiş Olan Bebeklerde Yaşam Tarzı ve Bundan Sonraki Dinlenme Dönemleri

Sütten kesildikten sonra bebeklerin rahatlatılması ve keyifli egzersizler yaptırılması gerekir. Daha hafif ve lezzetli besinler sunulmalıdır. Ölçülü bedeni bol şaraptan uzak tutmak gerekir. Bununla birlikte, dengeli bedeni bol şaraptan uzak tutmak gerekir. Çünkü şarap sıcak ve nemli mizaçlarda başı buharlarla doldurur.

Böyle çocukların soğuk içecekten tamamen uzak tutulmaması gerektiğini düşünüyorum, [çocuklar] en iyi suyu kullansınlar diye, ziyafet sırasında özellikle daha sıcak saatlerle sınırlandırılması gerektiğini düşünüyorum. Ondan sonra yedi yaşından itibaren, okula götürülmeli, insancıl ve uysal öğretmenlere teslim edilmeliler. On dört yaşından yirmi beş yaşına kadar eğitim ve filozofların öğretileri konusunda uygun bir biçimde çalıştırılmalıdır. Bu arada cinsellikten uzak durmalılar. Fazla şarap kullanımı azaltılmalı; fazla egzersize izin verilmeli, yaş olarak en güzel döneminde olanlar için hem ruh hem de bedenin yaşam tarzına dikkat edilmeli. Ne tarz olursa olsun egzersizler belirli bir oranda azaltılmalı ve tıpkı soğuğa yönelen mizaç gibi gıdalardan uzak tutulmalıdır ve soğumaya meyilli böyle alışılmış besinlerden uzak durulması gerektiğini düşünüyorum. Hangi beden yapısının en iyisi olduğunu teşhis edebilen bilgi en önemlidir. Çünkü ister egzersiz, ister masaj, isterse de her hangi başka bir şey, her ne yapılırsa yapılsın, bütün bunların arasında ölçüyü sadece doğa bulur. Dikkatli bir biçimde egzersiz yapıldığı zaman, insanlar önce halsizleşecektir. Aynı biçimde bedenin beslenmesi için yeteri kadarını aldıkları zaman, daha fazla ya da daha az hiçbirşey istemeyerek yiyecek ve içeceklerden uzak duracaklardır. O halde böyle bir mizaca sahip olan insanın gereğinden fazla çalışmasından ya da aşırı yeme içmesinden korku duyulmamalıdır. Zira o kişi doğanın yönlendirmesiyle sağlığı koruma ölçütünü kendi kendine bulur. Özellikle de ruhl zayıflıklarından ders alıp kendilerini doğru yönlendirirlerse. Yine kusurlu bir bedenle doğmuş olan bazıları, doğanın

²⁹ Krito'nun tarifi Yunanca metinde bir sonraki paragrafta yer almaktadır. Latince ve Yunanca metnin yerleşiminde farklılık bulunmaktadır.

³⁰ Bu bölüm Yunanca metinde Krito'nun tarifinden önce yer almaktadır.

³¹ Bu bölüm Yunanca metinde var, ancak Latince metinde yoktur.

³² Yunanca metinde yer almaktadır.

³³ Yunanca metinde bunlara ek olarak yumurta akından bahsedilmektedir.

kendilerini mahrum bıraktığı pekçok şeyi ihtiyatlı bir yaşam ve uygun egzersizler sayesinde yeniden yaptılar. Ayrıca egzersizlerin ölçüsünü ve nasıl kullanılmasını gerektiğini bir önceki kitapta açıkladık.^{19, s.162}

Tartışma

Radbill "The First Treatise on Pediatrics" adlı çalışmasında Hippokrates veya Galenus gibi yazarların antik tıp kitaplarında çocuk hastalıklarıyla ilgili bilgilerin "rastlantısal" olarak ele alındığını vurgulamıştır.²⁶ Hippokrates'in *Aforizmalar* adlı eserinin üçüncü bölümünde yirmi dördüncü aforizmadan yirmi dokuzuncu aforizmaya kadar, çocuk sağlığı ve hastalıklarıyla ilgili bilgilere temas edildiği görülmektedir.²⁷ Bu eserde geçen çocuk hastalıklarının bazıları şunlardır: Kaşıntı, ateş, konvulsiyon, ishal, bademcik iltihabı, plörezi, kolera, eklem ağrıları, nefrit, letarji vb.²⁷

Kadın sağlığı ve hastalıkları, yeni doğan sağlığı ve bakımı ile ilgili antikçağın en kapsamlı eserlerinden birini kaleme almış olan Soranus'un *Gynaecia* adlı çalışmasında çocuk sağlığı ve hastalıkları ile ilgili bilgiler birincil bir kaynak özelliğine sahiptir. Dunn, Soranus'un eserinin kadın hastalıkları, ebelik ve çocuk hastalıkları konusunda klasik dönemde yazılmış en eksiksiz çalışma olduğunu vurgulamıştır.²⁸

Oribasius'un *Synopsis* adlı eserinin beşinci kitabının ilk on dört başlığı gebe kadına, çocuk sağlığı ve hastalıklarına ayrılmıştır. Altıncı başlıktan itibaren çocuk hastalıklarına yer verilmiştir; sonra on dördüncü başlıkta da adölesan ve onların eğitim dönemine yönelik bilgiler paylaşılmıştır.

Aetius'un ardılı ve VII. yüzyılda yaşamış olan Aeginalı Paulus'un *Pauli Aeginetae Libri Septem* adlı çalışmasının birinci kitabının ilk on dört bölümü gebe kadın, sütannenin seçimi, sütün nitelikleri, bebek bakımı ve çocuk hastalıkları konusuna ayırmış olduğu görülmektedir. Altıncı bölümden itibaren çocuk hastalıklarına yer verilmiş; on dördüncü bölümde de adölesan dönemine ilişkin yaklaşımlar ortaya konulmuştur.

Aetius'un öncülerinden kısaca bilgiler verildikten sonra, bulgular üzerinden konuya kattıkları benzer ve farklı yaklaşımlarla tartışmaya yön verilecektir. Konu kapsamında ilk olarak bebek bakımı, sütannenin seçilmesi ve yaşam tarzı, sütün nitelikleri ile ilgili bilgiler sunulduktan

sonra, hastalıklar da benzer ve farklı yönleriyle tablo üzerinde değerlendirilecektir.

Bebeğin Yetiştirilmesi Üzerine

Rufus doğumdan sonra bebeğe tuz serpilmesini ve kundaklamayı önermiştir.²⁹ Soranus'un bebeğin göbeğinin nereden, nasıl ve ne ile kesileceği, bağlanması, bakımı ve bedeninin temizlenmesi hakkında verdiği bilgilere bakıldığında, Aetius'un verdiği bilgiler Soranus'un verdiği bilgilerle benzerlik göstermektedir.²⁵ Ancak Soranus bebeğin yıkanması, masaj tekniği, ağlaması durumunda yapılması gerekenleri, beslenmesini ustalıkla anlatmış ve daha detaylı bilgiler vermiştir. Soranus bebeğin bedenine tuz serpilmesini ve kundaklamayı, ılık suyla banyoyu, masaj uygulamayı ve zeytinyağı sürülmesini tavsiye etmiştir.²⁵ Galenus bebeklerin bedeninin taze yağla ovulması gerektiğini belirtmiştir.³⁰ Yine Galenus bebeğe tuz tozu serpilmesini ve temiz suyla banyo yaptırılmasını önermiştir.³¹ Oribasius'ta göbek bakımı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.³² Aetius'la benzer olarak Rufus, Soranus, Oribasius bebeğe ilk olarak bal verilmesi konusunda hemfikirlerdir.^{29,25,32} Soranus ilk üç gün boyunca bebeğe bal veya ballı keçi sütü verilmesi gerektiğini, tere yağdan mideye zarar verdiği için uzak durmak gerektiğini dile getirmiştir.²⁵ Aetius'un bebeklerin anne sütü alma süresiyle ilgili verdiği bilgilerde öncülleriyle aynı doğrultudadır. Soranus ve Oribasius bebeklerin iki yıl anne sütü almalarını önermişlerdir.^{25,32}

Sütannenin Seçilmesi ve Yaşam Tarzı Üzerine

Aetius'un sütannenin yaşı, bedensel ve davranışsal özellikleri, beslenme ve yaşam biçimine yönelik paylaştığı bilgilerle kendinden önceki tıp yazarları arasında ortak yaklaşımlar olduğu saptanmıştır. Soranus, sütannenin yaşını yirmi ile kırk yaş arası,²⁵ Rufus ve Oribasius ise sütannenin yirmi beş ile otuz beş yaşları arasında olması gerektiğini ifade etmişlerdir.^{29,32}

Sütannenin bedensel ve davranışsal özelliklerine bakıldığında, Soranus sütannenin sağlıklı, dayanıklı, geniş yapılı ve kendine hâkim, sempatik, düzenli biri olması gerektiğini ifade etmiştir.²⁵ Ancak Aetius'tan farklı olarak ise sütannenin Yunanlı biri (çocuğun en akıcı Yunancayı öğrenmesi için) olması gerektiğini kaydetmiştir.²⁵

Sütannede olması gereken meme yapıları

hakkında verilen bilgilerde ise, Aetius'un verdiği bilgiler Rufus ve Soranus'un verdiği bilgilerle benzer; Oribasius'un verdiği bilgilerden farklıdır. Yani Rufus ve Soranus memelerin orta büyüklükte olmasını,^{25,29} Oribasius ise Aetius'tan farklı olarak memelerin büyük olması gerektiğini dile getirmiştir.³²

Meme başları üzerine bahsedilen bilgilerde de Aetius'un verdiği bilgilerle Soranus'un verdiği bilgiler benzerdir. Meme başlarının orta büyüklükte olmasını belirtirken büyük meme başlarının yol açtığı durumlar Aetius ve Soranus'ta benzer biçimde irdelenmiştir. Oribasius meme başlarının kapalı ya da dönük olmaması gerektiğini ifade etmiştir.³²

Aetius ve öncülü tıp yazarları çocuğa en uygun sütün, kendi annesinin sütü olması gerektiği konusunda aynı düşüncededirler. Bu sadece çocuğun sağlıklı olması için değil, aynı zamanda ahlaki kritere göre sütü veren kişinin erdem ve ahlaksızlıklarının bebeğe geçtiği düşüncesine geniş ölçüde inanıldığından, bu tıp alanının ötesinde ahlaki ve fiziksel gereksinimlerin karışımı olarak temellendirilmiştir.³³ Sütanneye ait kabul edilebilir fiziksel ve davranışsal özelliklerin, bebeğin sağlıklı ve ahlaki bir biçimde yetiştirilmesinde temel unsur olduğu söylenebilir. Ancak sütanne uygulamasıyla, bebekler kendi annelerinin değerli sütünden yoksun kalmışlar ve böylece ciddi hastalıklara ve ölüme daha yatkın hale gelmişlerdir.³⁴

Sütün Test Edilmesi Hakkında

Aetius'un sütün nitelikleri hakkında verdiği bilgiler daha önce Rufus, Soranus, Galenus ve Oribasius, Aydınli Alexander tarafından verilen bilgilerle benzerlik göstermektedir. Yani en iyi sütün yoğunluk, miktar, renk, koku ve tadı bakımından ortalama koşulları sağlayan süt olduğunu belirtmişlerdir.^{25,29,30,32,35} Soranus sütün kaliteli olup olmadığını anlamak için, parmak yöntemiyle basit bir deney uygulamıştır: Orta düzeyde yoğun süt, tırnağın üzerine ya da tatlı defne yaprağına veya pürüzsüz herhangi bir şeye bir damla düşerse, usulca yayılır ve sallandığında aynı şekilde kalır. Hemen akan süt sulu, oysa bal gibi bir arada kalan ve hareketsiz duran süt yoğundur.²⁵ Bu basit deney Aetius'un eserinde yer almazken, Oribasius bu yöntemle atıfta bulunmuştur.³² Daha sonrada ardılları Aeginalı Paulus³⁶ İslam coğrafyasından Râzî³⁷ ve İbn-i Sîna³⁸ da eserlerinde bu yöntemden bahsetmişlerdir. 1545 yılında çocuk hastalıkları

üzerine İngilizce olarak ilk kitabı yazan Thomas Phare, Soranus'un özgün betimlemesini kullanarak bu testi tanımlamıştır.³⁹ Wendt, 1827 yılında sütannenin sahip olması gereken özellikleri sıralarken bu basit deneyden de söz etmiştir. Bu basit deney yaklaşık iki bin yıl geçerliliğini korumuştur.³⁹

Sütün azalması, durması, sulu veya yoğun olması halinde başka bir sütannenin seçilmesi ilk çözüm yolu olarak görülmüştür. Diyet, bitkisel ve hayvansal gıdalar, banyo, spor yapma, masaj gibi öneriler iyileştirme yöntemleri arasında yer almaktadır. Sütün niteliğinin azulması durumunda benzer uygulamalar olduğu kadar, bazı farklı uygulamaların da olduğu görülmüştür.

Sütün az olması halinde, Soranus kusturma yöntemini önermiştir.²⁵ Ayrıca bazılarının yanmış baykuş ve yarasanın küllerini içtiklerini ve memelere sürdüklerini aktarmıştır.²⁵ Baykuş, Tanrıça Athena'nın kutsal hayvanıdır ve bu nedenle pek çok batıl inançla ilişkilendirilmiştir.²⁵ Oribasius ise vakum uygulaması (kupa çekme) ve önermemekle birlikte uyuşturucu özelliğe sahip rezene ve arpanın kaynatılıp kullanılmasının yararlı olacağını dile getirmiştir.³² Soranus sütün çok fazla olması durumunda, daha ağır egzersiz yapmayı, sütün sulu olması halinde, bitkisel tedavi ve banyo yapmamayı; sütün yoğun olması halinde, banyo yapılmasını, yulaf lapası kıvamında besinler tüketmeyi ve su içmeyi tavsiye etmiştir.²⁵

Oribasius sütün sulu olması halinde, az egzersiz yapmayı, bitkisel ve hayvansal tedavi önerileri; sütün yoğun olması halinde ise balgamin sirkeli bal şerbetiyle atılmasını, az egzersiz yapmayı ayrıca keklik otu, çördük (zufaotu), zargana (turnabalığı), kekik ve yabanturpu gibi besinlerin tüketilmesinden söz etmiştir.³²

Yaşam tarzı antik çağlardan beri sağlıklı olma yolunda vazgeçilmez bir reçete olmuştur. Yaşam tarzı konusunda egzersiz yapılması, beslenme biçimi, cinsellikten uzak durulması ve içmeyle ilgili bilgiler verilmiştir. Bu kısımda Galenus, Oribasius egzersiz üzerine geniş bilgilere yer vermesine rağmen, Aetius bu bölümde egzersiz ile ilgili bilgi vermemiştir (Bir önceki bölümde vermiştir). Rufus ve Soranus spor yapılmasını tavsiye etmişlerdir. Aetius, farklı olarak sütannenin üst kısımlarıyla; Soranus ve Oribasius el ve omuzlarla egzersiz yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.^{25,32}

Aetius'un sütannenin cinsellikten uzak durması, yani kendine hâkim olma noktasındaki yaklaşımı Rufus, Soranus, Galenus, Oribasius, Aydınli Alexander'ın düşüncesiyle aynı doğrultudadır. Soranus, cinsel ilişkinin bebeğe duyulan sevgiyi azaltacağını, sütün bozulacağını veya azalacağını, adet kanamasının uyarılacağını veya gebeliğin meydana gelmesi durumunda sütün tamamen baskılanacağını ifade etmiştir.²⁵ Galenus da sütannelerin sütün kalitesini bozacağı için cinsel ilişkiden uzak durmaları gerektiğini; sütün niteliğinin bozulması durumunda başka bir sütannenin seçilmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁰ Aydınli Alexander da benzer bilgilerden söz etmiştir.³⁵

Soranus, şarap içmenin sütanneye bedensel ve ruhsal yönlerden zararlı olduğundan ve diğer sıkıntı yaratacak durumlardan bahsetmiştir. Çok fazla şarabın süte geçmesiyle çocuğunun halsiz ve baygın hale geleceğini ve bazen de titreme, felç ve konvulsiyonlarla etkilenebileceğini bildirmiştir.²⁵ Aynı şekilde Galenus (bebeğin mizacı yaş ve sıcak olduğu için) şarabı önermemektedir.³¹ Aydınli Alexander ise sütannenin ölçülü miktarda şarap içebileceğini vurgulamıştır.³⁵

Hastalıkların Değerlendirilmesi

Hastalıklara dair verilen bilgilere bakıldığında ise Hippokrates çocuklar dış çıkarırken dişetinde kaşıntı, ateş, konvulsiyon, ishal ve kabızlık gibi belirtilerden söz etmiştir.²⁷ Soranus'un dişler hakkında, tonsillit, pamukçuk, kızartı, kabarıklık ve kaşıntı, hırıltı ve öksürük, siriasis ve ishal gibi hastalıkları tarif ettiği görülmektedir. Bunların dışında Soranus, kulak hastalıklarıyla ilgili bilgi vermezken, bebeğin dik durması ve yürüme çabasına dair bilgiler paylaşmıştır. Aetius da ise bebeğin dik durması ve yürümesi konusunda bilgi mevcut değildir.

Soranus ve Oribasius dişlerin yedinci aya doğru çıkmaya başladığını belirtmişlerdir.^{25,32} Galenus çocukların dişleri çıkarken sadece sütle beslenmesi gerektiğini dile getirmiştir.³⁰

Bu noktada Aetius'un çalışmasında yer vermiş olduğu ve çeşitli tedavi önerileri ortaya koyarak açıkladığı hastalıklar, öncülerinin verdiği bilgilerle kıyaslandığında, Aetius'u etkiledikleri görülmektedir. Ancak Aetius'un öncülerinin dile getirmediği daha fazla sayıda hastalık olgusuna yer verdiği görülmüştür. Aetius'un hastalıkları iyileştirmek için başvurduğu

yöntemler arasında büyü uygulaması da yer almaktadır. Öncülerinden Soranus'un da büyü yönteminden bahsettiği görülmüştür. Aetius'un öncülerinin ve ardılı Aeginalı Paulus'un eserlerinde bahsettikleri çocuk hastalıkları Tablo I'de gösterilmiştir.

Konu kapsamında, bilimin hız kat ettiği İslam coğrafyasına bakıldığında ise, Râzî *Kitâbu'l-Mansûrî* adlı çalışmasında yeni doğan bakımı, sütannenin seçimi ve büyük çocuklar hakkında bilgiler vermiştir. Kısaca ele alınan bu bilgiler okunduğunda, Aetius'un yaklaşımıyla benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Ancak farklı olarak Râzî'nin konuşma ve geç konuşmayla ilgili konuya temas ettiği dikkat çekmektedir.³⁷

Ancak çocuk hastalıkları üzerine yazılmış ilk bilimsel inceleme, Râzî'nin (~ 900) yılında kaleme aldığı ve Cremonalı Gerard'ın (1114-1187) Latinceye çevirdiği *Practica Puerorum* adlı çalışmanın olduğu bilinmektedir. Farsça olarak kaleme alınmış bu eserin, Arapça el yazmasının olup olmadığı bilinmemektedir. Râzî'nin ele aldığı çocuk hastalıkları yirmi dört bölümden oluşmaktadır. *Practica Puerorum*'un ilk bölümü infantil egzemadır. Râzî'ye göre, derinin bütün kabarıklık veya kaşıntıları -kızamık, çiçek, sifilis, egzama veya dermatit gibi- döküntü şeklinde derinin gözeneklerinden kirlerin dışarı atılması sonucunda kandaki mayalanmadan kaynaklanmaktadır. Râzî, papülü sahafati olarak tanımlamıştır. Makrosefali hakkında vermiş olduğu bilgiler, Râzî'den sonraki bütün çocuk hekimlerini etkilemiştir. Bugün bilinen şekliyle internal hidrosefaliyi tanımlamıştır. Mikrosefalinin tedavi edilemez olduğunu ve edinilmiş veya doğuştan olduğunu ayırt etmiştir. Dördüncü bölümde başın büyümesiyle birlikte, karın gerginliğine değinmiştir. Hapşırma konusunda burun akıntısına atıfta bulunmuştur. Epilepsi, kulak, göz ve deri hastalıkları, ishal, kabızlık, ağız yaraları (malign ve benign olarak ayırmış) göbük fıtığı ve son bölümde paralizi hakkında bilgiler vermiştir.²⁶

İbn-i Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-Tıbb* adlı ansiklopedik eserinin birinci kitabında çocuk bakımına ayırdığı bölümün üçüncü alt başlığı, çocuk hastalıkları ile ilgili olup, otuz üç başlıktan oluşmaktadır.⁴⁰ İslam coğrafyasında bilimsel etkinliğe katkıda bulunan İbn-i Sînâ'nın verdiği bilgiler de benzer niteliktedir ve öncülerinin düşüncelerinden faydalandığı açıktır. İbn-i Sînâ, göbük bakımında göbeğin düşmesini

Tablo I. Aetius'un öncüllerinin ve ardılı Aeginalı Paulus'un eserlerinde bahsettikleri çocuk hastalıkları (Kaynaklar: 25, s.119-125; 32, s.202-207; 19, s.158-161 ve 36, s.10-16).

Efesli Soranus (MS II. yüzyıl)	Bergamalı Oribasius (MS 325-395)	Amidalı Aetius (VI. yüzyılın ilk yarısı)	Aeginalı Paulus (VII. yüzyıl)
Dişler hakkında	Dişler hakkında	Dişler hakkında	Dişler hakkında
Tonsillit	-	-	-
Pamukçuk	Pamukçuk	Pamukçuk	Pamukçuk
Kabartı ve kaşıntı	Kabartı	Exanthamata olarak adlandırılan püstüller	Kabartı
Hırıltı ve öksürük	Öksürük ve çocuk nezlesi	Çocukların öksürmesi üzerine	Öksürük ve akıntı
Siriasis	Siriasis	Siriasis	Siriasis
İshal	-	İshal	-
	Uylukların aşınması	Paratrimmata olarak adlandırılan uylukların sürtünmesi	Uylukların aşınması
	Kulak akıntısı	Bebeklerde kulakların inflamasyonu ve ıslaklığı	Kulak akıntısı
	Kaşıntı	Bebeklerin rüptürle birlikte fistülleri ve su kabarcıkları hakkında Bebeklerin horlamaları hakkında Kabızlık hakkında Yeni doğanın göz enfeksiyonları üzerine Çocuklarda leukoma olarak adlandırılan albugo Ateşte çocukların terlemeleri üzerine Yutulmuş olan diken ya da sapların çıkarılması Bebeklerin sürekli horlamaları ve burun akıntısı Barsağın gerginliği üzerine Deneyimimde kullandığım kabuk bağlamış yaralar olarak da adlandırılan kafa ülserleri hakkında Melicerida yarası için Anüs prolapsusu Göbek tümörleri hakkında Çok tüylü bebekler üzerine	Kaşıntı

kolaylaştırmak için zerdeçal, kimyon, mür gibi bitkiler önermiştir.³⁸ Sütün durması, azalması, sulu veya yoğun olması gibi durumlarda İbn-i Sîna da öncülleriyle benzer tedavi önerileri

dile getirmiştir.³⁸ Bebeklerin iki yıl anne sütü almalarını önermiştir.³⁸ İbn-i Sîna'nın sütannenin seçiminde vurguladığı özellikler de benzer nitelikte olup, sütannenin yirmi beş

ile otuz beş yaşları arasında olması gerektiğini ve meme başlarının çok büyük olmaması gerektiğini ifade etmiştir.³⁸ Farklı olarak İbn-i Sînâ bebeğin zihin gelişimi için müzik tedavisi önermiştir.³⁸ Yaşam tarzına yönelik paylaştığı bilgiler de önceki tıp yazarlarıyla benzer söylemleri içermektedir.³⁸

Yine İslam coğrafyasında yaşamış olan İsmâ'îl Cürçânî'nin Farsça olarak kaleme aldığı eseri *Zahîre-i H'arezmsâhî*'de de çocuk sağlığı ve hastalıkları üzerine bilgiler bulunmaktadır. Cürçânî de Hippokrates ve Galenus'a atıfta bulunmuş olup, ele aldığı konular Aetius'un ele aldığı konularla benzer özellikler taşımaktadır. Ancak Cürçânî, Aetius'un eserinde yer vermediği sarılık, soğuktan ileri gelen dizanteri, karın kurdu, hıçkırık, aksırık, hırıltı, uykuda korkmak ve konuşmaya başlamaya ilgili bazı farklı bilgilerden bahsetmiştir.⁴⁰ Aetius ve ardıllarının değindiği hastalıklar ise Tablo II'de verilmiştir.

Aetius'un çocukların eğitime başlama yaşına yönelik verdiği bilgiler genel olarak değerlendirildiğinde ise Aetius'un hem öncülü hem de ardılı olan tıp yazarları arasında bu konuda çok farklılık bulunmadığı görülmektedir. Soranus çocukların eğitime başlama ve hayata hazırlanmalarının tıbbın alanı olmadığını, felsefenin bir alanı olduğunu vurgulamıştır.²⁵ Galenus okula başlama yaşını yedi, sonraki dönemler için ise on dört ve otuz yaş aralığını vermiştir.³⁰ Galenus, çocuğun on dört yaşına kadar büyümesinin durmaması için, aşırı ya da ağır egzersiz yapmamasını, soğuk banyodan ziyade sıcak suyla banyo yapmasını, yaşamının bu döneminde özellikle iyi alışkanlıklar ve ciddi disiplinlerle zihninin biçimlenmesine izin verilmesi gerektiğini dile getirmiştir.³¹ On dört yaşından yirmi bir yaşına kadar, hem zihinsel hem de davranışsal özelliklerin geliştiğini dile getirmiştir.³¹ Oribasius'un çocukluk dönemine yönelik verdiği bilgiler ise şöyledir: Altı veya yedi yaşında okula başlaması gerektiğini, on iki yaşından itibaren gramer, araştırma ve beden eğitimine katılmalarını, on dört yaşından itibaren ise bilimleri geliştirmelerini, felsefi öğretileri dinlemelerini ve egzersizleri arttırmalarını, cinsellikten ve şaraptan uzak durmalarını ifade etmiştir.³²

Aetius'un ardılı Aeginalı Paulus Oribasius'un verdiği bilgilere ek olarak, matematik ve felsefe eğitimi için on dört ile yirmi bir yaş aralığını vermiştir.³⁶ İbn-i Sînâ çocukların altı yaşında okula gitmeleri gerektiğini ve on üç yaşında da matematik ve felsefe eğitimine başlaması gerektiğini bildirmiştir.³⁸ İbn-i Sînâ'nın beden ve düşüncenin gelişimi üzerine verdiği diğer bilgiler de önceki tıp yazarlarıyla neredeyse aynıdır.³⁸

Ulaşılan veriler doğrultusunda, Aetius'un özellikle bebek bakımı, sütannenin seçilmesi, sütannenin yaşam tarzı, bebeklerin süten kesilme dönemi ve adölesan dönemi ve eğitimi üzerine verilen bilgilerden öncüllerinden yararlanılmış olduğu söylenebilir. Dunn Oribasius, Amidalı Aetius, Aeginalı Paulus ve Moschion gibi pek çok antik tıp yazarının Soranus'un yazılarını aşırıydıkları yönünde bir görüş sunmuştur.²⁸ Aeginalı Paulus'un Aetius'dan ziyade, Oribasius'un yaklaşımlarını izlediği görülmüştür.

Aetius İslam coğrafyasında bilime katkı yapan hekimleri etkilemiş midir; ve etkilediyse bu etki ne düzeyde olmuştur? Aetius'un açıkladığı çocuklarda leukoma olarak adlandırılan albugo hastalığı öncülerinde ve Râzî'de yer almazken, İbn-i Sînâ'da göz bebeklerinde beyazlık, İsmâ'îl Cürçânî ise gözde ak olması şeklinde geçmektedir. Aetius ağlamaktan kaynaklanan lökoma karşı siyah itüzümü suyunu önerirken, İbn-i Sînâ da bu rahatsızlığın ağlamaktan kaynaklandığını dile getirmiş ve tedavide itüzümü suyu tavsiye etmiştir. İsmâ'îl Cürçânî ise tilki üzümü suyunu tavsiye etmiştir. Sezgin'e göre, Aetius'un on altı kitaptan oluşan eserinin çok sonradan Arapların eline geçmiş olma ihtimali oldukça yüksektir. Daha önceden Râzî'nin Aetius'tan bahsetmediği veya İbnu'n-Nedîm'in Aetius'u tanımadığı açıktır. Bîrûnî (973-1048) ise *Kitâbu's-Saydana* isimli eserinde kitabın ismiyle ilgili herhangi bir bilgi vermeden Aetius'tan alıntı yapmıştır. Kaleme aldığı kitabede Bîrûnî, Aetius'un eserinin İbnu'l-Hammâr (ö.1017) tarafından Arapçaya tercüme edildiğinden bahsetmektedir. Bir göz hekimi olan Halîfa b. Abî'l-Mahâsin'in *Kitâbu'l-Kâfi fî'l-Kuhl* isimli eserinde başvurduğu kaynaklar arasında Aetius'un söz konusu çalışması da bulunmaktadır.¹³

Tablo II. Aetius ve ardılarının açıkladığı çocuk hastalıkları

(Kaynaklar: 19, s.158-161; 26, s.372-376; 38, s.372-379; 41, s.145-148; 37, s.111, 41, s.225).

Amidalı Aetius (VI. yüzyılın ilk yarısı)	Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî (865-925)	Ebû 'Ali Huseyn ibn Sînâ (980-1038)	Emîr Seyyid İmam Zeynü'd-dîn İsmâ'îl ibn Hasen ibn Muhammed ibn Mahmûd ibn Ahmed Hüseynî Cürçânî (1042-1137)
Bebeklerin horlamaları hakkında	-	Anormal horlama	-
Dişler hakkında	Diş hastalıkları	Diş etlerinin inflamasyonu Diş etlerinde yanıcı ağrı	Diş kökünün etinin şişi
Yeni doğanın göz enfeksiyonları üzerine	Çocukların göz hastalıkları üzerine Görmenin eğikliği üzerine	Gözlerin şişmesi	Göz evinin kalkması Göz kapağının kalınlığı
Çocuklarda leukoma olarak adlandırılan albugo	-	Göz bebeklerinde beyazlık	Gözde ak olması
Bebeklerde kulakların inflamasyonu ve ıslaklığı	Çocukların kulaklarından gelen kanlı madde Kulaktan gelen venom	Kulaklardan gelen sulu akıntı Kulak ağrısı	Kulaktan irin ve pislik sürülmek Rutubetten olan kulak ağrısı Yelden olan kulak ağrısı
Siriasis	-	Beynin inflamasyonu (siriasis)	Menenjit
Ateşte çocukların terlemeleri üzerine	-	Ateşler	-
Pamukçuk	Çocukların ağızında oluşan püstüller	Ağızda aft	Ağızda kabarcıklar olmak
Yutulmuş olan diken ya da sapların çıkarılması	-	-	-
Bebeklerin sürekli horlamaları ve burun akıntısı	-	-	Seste hırıltı
Öksürmesi üzerine	Çocuklarda öksürük	Öksürük ve burun akıntısı	Öksürük ve nezle
Bağırsağın acıclığı hakkında	Çocuklarda ishal	İshal özellikle dişler çıkarken	İshal
Bağırsağın gerginliği üzerine	Çocukların karın gerginliği üzerine	Gaz gerginliği	Karın burulmak Çocukların yeli
Exanthamata olarak adlandırılan püstüller	Çocuklarda kaşıntı ve kabarcıklar	Fronkül (çıban)	Yaralar ve sivilceler
Deneyimimde kullandığım kabuk bağlamış yaralar olarak da adlandırılan kafa ülserleri	-	-	-
Melicerida yarası için	Bir sahafati şekli olan favositas	-	-
Fistül ve su kabarcıkları	Çocukların sahafati üzerine	-	-
Anüs prolapsusu	-	Anüs prolapsusu	Makatın dışarı çıkması

Paratrimmata olarak adlandırılan uylukların sürtünmesi hakkında	-	Uylukların aşınması	-
Göbek tümörleri hakkında	Çocukların göbeğinin öne çıkması veya gerginliği üzerine	Göbekte inflamatör şişlik	Göbeğin dışarı kalkması Göbek şişi
Çok tüylü bebekler üzerine	-	-	-
-	Çocukların uykusuzluğu üzerine	Uykusuzluk ve sürekli ağlama	Uykusuzluk
Kabızlık hakkında	Çocuklarda kabızlık	Kabızlık dişler çıkarken	Kabızlık
	Çocuklarda kusma	Şiddetli kusma	Kusmak
	Çocuklarda kurtlar üzerine	Kurtlar	Karın kurdu
	Çocuklarda fitik	Fitik	-
	Çocukların mesanesinde taş üzerine	-	-
	Çocuklarda epilepsi üzerine	-	-
	Çocukların başının büyümesi (makrosefali-hidrosefali)	Beyinde su	-
	İnfanıl konvulsiyon	-	-
	Çocukların felci üzerine	-	-
		Konvulsiyonlar dişler çıkarken	Konvulsiyon
		Dişler çıkarken ağır konvulsiyonlar	
		Gece korkuları	Uykuda korkmak
		Zor nefes alma	-
		Midenin zayıflığı	Mide zayıflığı
		Kolik	-
		Sancı	-
		Mide ve boğaz arasında inflamatör bir şişlik şekli	-
		-	Soğuktan olan dizanteri
		-	Sarılık
	Çocukların aksırması üzerine	Sürekli aksırma	Aksırık
	-	Hıçkırık	Hıçkırık

Sonuç ve Öneriler

Elde edilen bilgiler çerçevesinde, geç antik dönemde eser vermiş olan tıp yazarlarının farklı yer ve zamanlarda yaşamış olmalarına rağmen, etkileşim içinde oldukları ve antik tıp kültürünün üzerinde benzer söylemler geliştirdikleri söylenebilir. Aetius'un pediatri konusunda başta Hippokrates olmak üzere Soranus ve Galenus'un eserlerinden beslendiği

ve eserinde de bazı noktalarda Hippokrates ve Galenus'a atıf yaptığı görülmüştür.

Bu tıp yazarının İslam coğrafyasında bilime katkı sağlamış olan Râzî, İbn-i Sînâ ve sonraki dönemde İsmâ'il Cürcânî gibi bilim insanlarının çalışmalarına etki etmiş olduğu dile getirilebilir. Bu dönemde ele alınan eserlerde çocuk sağlığı ve hastalıklarıyla ilgili bilgilerde farklı sistem hastalıklarına temas edildiği görülmekte ve

hastalık olgularında çeşitlilik göze çarpmaktadır. Diğer taraftan, geç antik dönemde batıda durağanlaşmış bilimsel etkinlik ortamında, geç antik dönem yazarlarının antik külliyyatın canlı kalması için yaptıkları çaba ve katkılar son derece değerlidir. Gerek Aetius'dan önce gerek sonra yaşamış tıp yazarlarının tıpta özel bir alan olarak kabul edilen ve incinebilir gruplar arasında yer alan çocuklar ile ilgili konuları eserlerine taşıması yönüyle de saygınlığı hak ettikleri dile getirilebilir.

Antik tıp eserlerinin özgünlüğünü koruyarak tıp tarihine kazandırılmasında eskiçağ veya tıp tarihi araştırmacılarına önemli bir görev düşmektedir. Bu görevin layıkıyla yerine getirilmesi de, diğer disiplinlerle (Eski Batı veya Doğu dilleri gibi) yürütülecek ortak bir bilimsel uğraşı ile sağlanabilir.

KAYNAKLAR

1. Laes C, Vuolanta V. A New Paradigm For the Social History of Childhood and Children in Antiquity. In: Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World. Chapter 1. Routledge, 2016: 1-10
2. Liddell HG, Scott R. An Intermediate Greek-English Lexicon. Oxford: Clarendon Press, 1889: 585.
3. Lewis CT. An Elementary Latin Dictionary. Oxford University Press, 1997: 672.
4. Aasgaard R. Children in Antiquity and Early Christianity: Research History and Central Issues. *Familia* 2006; 33: 23-46.
5. Dasen V. Childbirth and Infancy in Greek and Roman Antiquity. In: Beryl R (ed). A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds. Oxford Publishing Ltd, 2011: 291-314.
6. Newton H. Children's Physic: Medical perceptions and treatment of sick children in early modern England, c. 1580-1720. *Soc Hist Med* 2009; 23: 456-474.
7. Yıldız HD. Bizans Tarihi. Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi. 3.cilt, 2000: 488-565.
8. Pop M. Some Aspects of the Ancient Medical Knowledge During the Beginning of Christian Era in the Byzantine Empire. *Annals of the University of Bucharest Philosophy Series Vol. LXI.* 2012; 1: 25-39.
9. Freeman C. Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları. (çev. Suat Kemal Angı), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003: 625.
10. Bourbou C. Health and Disease in Byzantine Crete (7th-12th centuries AD). Hellenic Ministry of Culture, Greece: Ashgate, 2010; 26-27, 109.
11. Kapsambelis D. Invention or Evolution in the Provision of Health Care in Late Antiquity in the Eastern Roman Empire. The Case of the Hospital. Masters Thesis, University of Wales, Trinity St. David. 2011: 11.
12. Vallianatos PB. Clinical Experience in Late Antiquity: Alexander of Tralles and the Therapy of Epilepsy. *Med Hist* 2014; 58: 337-353.
13. Sezgin F. Geschichte des Arabischen Schrifttums. Band III. Medizin- Pharmazie-Zoologie-Tierheilkunde. Bis ca. 430 H. Leiden E.J.Brill 1970: 164.
14. Karamanou M, Tsoucalas G, Laios K, Deligeorgiou E, Agapitos E, Androutsos G. Uterine cancer in the writings of Byzantine physicians. *J BUON* 2015; 20: 1645-1648.
15. King AA. Historical Perspective of Rabies in Europe and the Mediterranean Basin. *World Organisation for Animal Health* 2004: 1-12.
16. Ruhrah J. Pediatrics of the Past. New York: P.B. Hoeber, 1925:15,16.
17. Bayat AH. Tıp Tarihi. İzmir: Sade Matbaa, 2003: 144.
18. Ögenler O. Soranus'dan Sabuncuoğlu'na Anadolu'da Kadın Hastalıkları ve Doğum Hekimliği. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009; 32.
19. Aetius Amidenus. Aetii Amideni Quem Alii Antiochenum Vocant Medici Clarissimi Libri XVI. In Tres Tomos Diuisi, Quorum Primus & Ultimus Ioan. Baptista Montano Veronensi Medico, Secundus Iano Cornario Zuicciavensi, & Ipso Medicinae Professore, Interpretibus Latinitate Donati Sunt. In Quo Opere Cuncta Quae Ad Curandi Artem Pertinent Congesta Sunt, Ex Omnibus Qui Usque Ad Eius Tempora Scripserant, Diligentissime Excerpta. Additus Est Index Omnis Tomos Copiosissimus, 1. Cilt, Basileae In Officina Frobenii: 1535. Pp:156-162. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=7y66pwqehkec&printsec=frontcover&dq=aetii+amideni&hl=tr&sa=x&redir_esc=y#v=onepage&q=aetii%20amideni&f=false. Erişim tarihi: 1.11.2016.
20. Coprus Medicorum Graecorum, Vol. VIII.1, Aetii Amideni Libri Medicinales I-IV, (ed.) Alexander Olivieri. Leipzig: Teubner, 1935, Erişim adresi: <https://www.google.com.tr/search?q=corpus+medicorum+graecorum&aq=chrome.169i57j69i59j69i6112j0l2.5971j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8>. Erişim tarihi: 1.12.2015.
21. Kabağaç S, Alova E. Latince-Türkçe Sözlük. Sosyal Yayınları, İstanbul: 1995.
22. Sesli Sözlük. Erişim adresi: <https://www.seslisozluk.net>. Erişim tarihi: 03.05.2017.
23. Paulus Aegineta. The Seven Books of Paulus Aegineta (Translated from the Greek With A Commentary Embracing A Complete View of the Knowledge Possessed by the Greeks, Romans, and Arabians On All Subjects Connected With Medicine and Surgery by Adams F, In Three Volumes, Vol. III. London: Printed for Sydenham Society, 1847: Erişim adresi: <https://books.googleusercontent.com/books/content?req=akw5qaf5shdy7s4qxhukrv0u1fzo8yeuly7wo6c-l4srnxwazp9awhyswvptooty>. Erişim tarihi: 8.05.2018.
24. Dioscorides. De Materia Medica. Erişim adresi: https://ia801904.us.archive.org/1/items/de-materia-medica/scribd-download.com_dioscorides-de-materia-medica.pdf. Erişim tarihi: 15.06.2018

25. Soranus. Gynecology. Translated with in Introduction by Owsei Temkin, Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1956: 119-125.
26. Radbill SX. The first treatise on pediatrics. Am J Dis Child 1971; 122: 369-376.
27. Hippokrates Külliyyatı. Sunuş: Jouanna J, Magdelanie C, Çeviri: Nirven N. Birinci Basım. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018: 244-245.
28. Dunn PM. Soranus of Ephesus (circa AD 98-138) Perinatal Care in Roman Times. Arch Dis Child 1995; 73: 1: F51-F52.
29. Oeuvres De Rufus D'éphèse. Texte Collationné Sur Les Manuscrits, Traduit Pour La Première Fois En Français, Avec Une Introduction. Publication Commencée Par Le D' Ch. Daremberg, Continué Et Terminée Par Ch. Emile Ruelle, Libllothécaire À La Bibliothèque Saum'e – Geneviève Paris. Imprimé Par Autorisation Du Gouvernement A L'imprimerie Nationale. 1779: Erişim adresi: https://archive.org/details/b24757755_0005. Erişim tarihi: 15.02.2017.
30. Galenus. De Sanitate Tuenda. Libri Sex. Thoma Linacro Anglo Interprete. Paris. 1538: Erişim adresi: <https://archive.org/details/hin-wel-all-00000877-001>. Erişim tarihi: 27.2.2017.
31. Galenus. In a Translation of Galen's Hygiene. (De Sanitate Tuenda). Translated by Green MR. Book 1. Springfield, Illinois: Charles C Thomas, 1951: p: 22-24.
32. Oeuvres d'Oribase, Texte Grec, En Grande Partie Inédit. Collationné Sur Les Manuscrits. Traduit Pour La Première Fois En Français; Avec Une Introduction, Des notes, Des Tables Et Des Planches Par Les Docteurs Bussemaker et Daremberg, Tome Troisième. Paris: A L'Imprimerie Impériale; 1858. pp: 120-8; 129-34. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=r9hEAQAIAAJ&printsec=frontcover&dq=Oeuvres+D%27Oribase&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Oeuvres%20D%27Oribase&f=false. Erişim tarihi: 15.02.2017.
33. Maroto MR. Oral ulcers of infants in 16th century Spanish medical texts. J Hist Dent 1996; 44: 2.
34. Ferraro MJ. Childhood in medieval and early modern times. In: Fass PS (ed). The Routledge History of Childhood in the Western World, London/New York: Routledge: 2012: 61-77.
35. Alexander Von Tralles. Original Text Und Übersetzung, Nerst, Einer Einleiten Den Abhandlung. Ein Beitrag Zur Geschichte Der Medicine Von Dr. Theodore Puschnann, Zwei Bande, Wien, Wilhelm Braumüller. 1878: Erişim adresi: <https://www.google.com.tr/search?sourceid=chrome&psyapi2&ion=1&espv=2&ie=utf8&q=Alexander%20von%20Tralles&oq=Alexander%20Von%20Tralles&aqs=chrome.69i57j69i61.4384j0j8>. Erişim tarihi: 2.02.2017.
36. Paulus Aegineta. The Seven Books of Paulus Aegineta (Translated From Greek With A Commentary By Adams F), In Three Volumes, Vol. I. London: The Sydenham Society, 1846: Erişim adresi: <https://archive.org/details/sevenbooksofpaul02pauluoft>. Erişim tarihi: 08.12.2016.
37. Acıduman A, Aşkit Ç. Ebū Bekr Muhammed B. Zekerıyyā Er-Rāzī'nin Kitābu'l-Manşūrī adlı ünlü eserinde gebelerin ve çocukların tedbiri üzerine. Lokman Hekim Dergisi 2017; 7: 110-136.
38. Gruner OC. The Canon of Medicine of Avicenna. New York: AMS Press, 1973: 372-379.
39. Cone TE JR. Soranus (A.D. 98-138) of Ephesus' Fingernail Method of Testing the Quality of Breast Milk—A Clinical Test Widely Used for Almost 20 Centuries. Pediatrics 1969; 44: 972.
40. Acıduman A, İlgi Ö. XVIII. Yüzyılda Osmanlı Tıbbında Çocuk Hastalıkları ile İlgili Bir Bölüm İçeren Önemli Bir Türkçe Eser: Nüzhetü'l-Ebdân Fî Tercemet-İ Gâyeti'l-İtkân. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2012; 55: 110-125.
41. Acıduman A, Şems Ş. İsmâ'il Cürçânî'nin Ünlü Eseri Zahîre-i H'arezmsâhî'nin XVI. Yüzyıl Türkçe Çevirisi Kânûn El-'ilâc ve Şifâ' El-Emrâz Li-Küllî Mizâc'da Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Üzerine. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2012; 57: 141-160.

EK 1

AETII AMIDENI MEDICI CLARISSIMI LIBER QUARTUS IOANNE BAPTISTA MONTANO MEDICO VERONENSE INTERPRETE

Quae in Libro Quarto Aetii Amideni Continentur. De Praeceptis in Ratione Victus Ad Sanitatem Tuendam

Praefatio de tuenda sanitate ex Galeno, quid sit sanitas, & qui nam sint homines qui optimam corporis structuram possident.

Caput Primum

Cum una tantum sit ars quae circa humanum corpus versatur, duae sunt ipsius primae & maximae partes, altera quae sanitatem tuetur, altera quae morbis medetur: & Quoniam dignitate ac tempore sanitas morbo praestat, par est nos quoque prius considerare quam admodum quis eam recte tueri possit, deinde etiam quomodo optime curandae sint aegritudines. Sanitas vero bifariam dicitur: Quaedam exquisita, optima, perfecta, summa: Quaedam delinquens quidem, non adeo tamen ut propterea aegrotare dicatur animal, & hec diversos habet gradus, maioris et minoris ratione non parum differentes. Determinandum igitur prius quomodo quis optimam & inculpatam sanitatem conservet, quod ut recte fiat ad memoriam revocari oportet, quaenam sit optima corporis structura: Quam si a rei substantia explorabimus, est & qualitibus temperatissima, & partium compositione ad proprios actus exquisitissime congrua, nec minus numero, magnitudine, & commodo inter se earundem partium ordine, ut singula quaeque aptae functioni parata sit, quae temperatura etiam propriis notis

deprehendi poterit: est enim corpus exacte carnosum, temperati scilicet habitus, ut neque gracile, neque obesum sit, inter hispiditatem & glabritiem, inter mollitiem & duritiem, inter albedinem & nigredinem medium, nec protuberantibus venis, nec prorsus latentibus, non somnolentum, nec insomne. Animus vero neque iracundus, neque stupidus, neque fatuus, neque versipellis: Impetus etiam in venerem moderatus. Denique inter omnes excessus mediocritatem retinens, immo & idem visu pulcherrimum tanquam quod nihil habeat nisi commensuratum. Erit etiam ad omnes labores idoneum. Habebit insuper seorsum in singulis quibusque partibus boni temperamenti notiones, de quibus summatim tractabimus circa huius libri sinem. Nam multa corpora capitum quidem si ita contingat, laudabilem temperaturam habebunt. Secus vero thoracis, aut ventris, aut membrorum quae ad generationem faciunt. Quibusdam manuum pedumque intemperies evenit: Quaedam aliquo viscerum, aut quapiam alia parte delinquent, de quibus omnibus in vitiosis corporum structuris postea dicitur. Hic vero de optima structura agimus, cuius singula membra prorsus inculpatae substantiae sunt. Explicabitur autem primo quomodo si quis ab initio statim talem hominem susceperit, tota vita sanitatem conservet, nisi forte extrinsecus quidpiam violentum contigerit.

Caput II Quomodo Statim Natus Infans Sanus Esse Noscatur?

Iudicabitur infans statim ab ortu sanus, primo quod mater toto eo tempore sana degerit, quo utero gessit: Deinde quod ubi solo exponitur, conestim plorat eiulatu valido & congruo. Singula praeterea membra & sensus omnes recte habent, universique naturales meatus absque impedimento sunt, veluti aures, nares, fauces, anus & vesicae ductus singularumque partium motiones secundum naturam sunt, neque torpidae, neque solutae, atque articularum flexus tensionesque, magnitudo & figura, ac sensus mensuram propriam nihil excedunt.

Caput III De Infantis Educatione

Tali ergo infanti nuperrimo nato, qui inculpatam omnino corporis structuram habuerit, umbilicus quatuor a ventre digitis praeacuto scalpro incidat reiecto calamorum aut vitri aut similis materiae usu, ne laceratio pro incisione fiat: Deinde expresso grumoso sanguine contorta lana incisuram constringito, & minutissimo

sale moderate conspergito. Quandoque tamen delicatioribus oleum illinimus. Detergatur praeterea universum corpus ptisanæ aut foenugraeci cremore, & tepida abluatur quicquid viscidum corpori adhaeferit, digitisque exprimatur lentor ille naribus iniacens, expurgeturque os atque aurium meatus, aperiantur genae, absterganturque oculi instillato oleo, extendantur digiti & recludatur anus, conestimque per sedem excernatur id quod meconion appellari consuevit. Praeterea umbilico thorulum oleo madefactum applicato, quod umbilici formam retineat. Cymini vero usus quod quidam faciunt ob acrimoniam reiiciendus. Mox umbilicus duplicandus, & lana suaviter involuendus, atque in medio exquisitissime collocandus est. Postremo de more fasciandus infans. Prae omni vero cibo mel optimum despumatum lambendum dato, butyrumque reiicito, tamquam stomacho noxium, inde aquam mulsam tepidam instillato: Postea mater emuleto prius quod crassum est e mammillis, & adhibito ex calida aqua fomento, lac prebeat infanti: Praestat tamen usque ad quartam diem a matris lacte abstinere. Bis vero in die infantem lavari oportet aliquo interiecto post cibum spatio, demum post tertiam aut quartam diem excidente umbilico, cochleæ testam minutissime tritam loco applicato, aut porci astragalum ustum, aut plumbum ex vino, & alligato.

Caput IV De Nutrice Eligenda

Prae omnibus his nutrix eligenda, neque viginti annis iunior, neque quadraginta antiquior, quae prius bis aut ter pepererit, sana, boni habitus, amplitudine & corporis robore insignis, mammas habens mediocres, & rugis carentes, neque magnas neque adeo latas & veluti fistulosas. Amplae enim mammae plus lactis gignunt, quae oporteat, quod deinde mora putrescens, & infantem laedit, & mulierem gravitate infestat. Parviores vero in generando lacte deficient. At maiores papillae gingivas offendunt, & linguam a deglutitione faciendi prohibent: Parviores captu difficiles, propterea infans exugendo male afficitur, ut in oris inflammationes facile decidat. Ab angustioribus lac haud facile redditur, ut inde infantium maxillae defatigentur, imo & per angustos meatus lac iaculatum oris membranam percutiens, aphthas producit. Latiores vero papillae tanquam per sistulam conferetum lac emittentes, suffocandi occasionem praestant.

Ad haec nutricem prudentem esse oportet, sobriam mansuetam, mundam, boni succi, neque epilepticam. Ego inquit Galenus flente aliquando puero tota die & excandescente, ut ipsum simul cum lectulo & vestibus sordidum esse deprehendi, iussi ut ipse quidem lavaretur, lectulus vero & vestes immutarentur, & ita eiulatu iraque conestim sedata, ad somnum declinavit.

Caput V De Lacte Probando

Lac vero probandum gustu, & visu, gustantibus dulce est, spectantibus albu album & aequale: esse enim oportet inter subtilitatem & crassitiem, mediu medium. Vitiosum autem, aut crassum est & caseo plenum, aut liquidum, & serosum, aut pallidum, aut spumosum, aut virosum, aut tetri odoris, aut quod velociter acescat, aut quod gustanti amaritudinis, vel salsedinis, vel alicuius diversae qualitatis speciem inferat: Sint hae tibi vitiosi & inutilis lactis notiones, quibus coniciens mulierem morbosam esse ad aliam vertaris, divitibus vero praestat plures habere nutrices.

Caput VI Victus Ratio Nutricis

Exercenda nutrix temperato exercitio sed superioribus maxime partibus. Cibique congruo tempore exhibendi & boni succi, & facilis transitus, quantitasque moderanda quantum sat visum fuerit, idemque omnino de potione faciendum, abstinendum a porris, cepis, alliis, rebus sale maceratis, ab omnibus virosis, & tetri odoris, a bellariorum copia, & pinearum praesertim. Hae enimque oleaginosae sint bilim generant, & in stomacho fluitant, sed & venerem excitant, a qua omnino nutricem abstinere oportet, hora enim concubitus menses provocantur, unde & lac corrumpitur, & depravatum paucissimumque generatur, imo & quaedam ipsarum concipiunt, quo nihil nutriendo infanti perniciosius. Quod si minuatur lac, aut corrumpatur, aut omnino extingatur, aut liquescat, aut crassescat, praestat quidem alterius nutricis lac exhibere. Sed si non dentur indiciae, nutrix congrua victus ratione regenda est, ne interim infans aegrotet. Lacte igitur extincto considerandum, totum ne corpus, an una tantum pars, male habeant, & ita impediendam causam abolere. Quod si alimenti penuriam contugerit, cibi melioris succi sunt adaugendi, deambulationesque plures adhibendae, & si alvus plus aequo feratur, sistenda est, & reliquae partes exercende,

uberaque fricanda, & spongiis fovenda, ceratisque utendum humidioribus, ex irino oleo: Aut lambendum dato lini semen cum melle, vel sapa, aut sesami crudi, palmularumque contusarum partes aequales comedendas praebeto, & zythi cyathum propinato, atque eodem die ubera lacte replebuntur. Mulieri autem videbitur ubi poculum acceperit, omnibus membris languescere exoluique, donec lac in mamillis collectum fuerit. Vel sex aut septem terrae lumbricos exquisitissime tritos cum palmulis contusis misceto, & in zythi cyatho mulieri ieiunae tribus diebus post balneum propinato, & lac admiraberis quam copiosum, quam pulchrum fuerit. Bibat eadem vinum dulce, & ptisanam cum viridi foeniculo aut anetho decoctam sorbeat. Si vero lac nimia tenuitate damnabitur, nutrix balneo interdicatur, quo humores colliquantur, ac similaceo pane, porcinis pedibus, membrorum extremitatibus, pinguioribus avibus, hoedina carne & vino dulci vescatur. Contra ad nimiam lactis crassitudinem attenuantem cibum & parcissime alentem assiduaque lavacra adhibebimus: Lac enim crassius, abscessus & dothienas in corpore infantis generat, atque alvum retinet, imo nec urine secundum rationem deferuntur, pituitosi praeterea vomitus perturbant, difficilesque motiones ac difficiles anhelitus fiunt, appetitus deiicitur, color deflorescit, sordes oculorum crassae mucique abundant, flatusque plurimi egeruntur. At si lac acutius sit excretiones alvi in infantibus cum morsionibus plures fiunt, appetitus decumbit, pustulae quas exanthemata vocant, acriores toto corpore generantur in superioribus maxime partibus, sed subinde etiam in inferioribus, graciliorque infans paulatim redditur: Propterea omni industria nutricis corpus balneis dulcibus, & cibus boni succi contemperare oportet. Si vero lactis copia sit minuenda, cibos paucissimos, & qui minus nutriant exhibeto, mamillasque lente, aut cymino, aut terra nigra, aut gypso, aut hyoscyamo, in aceto decoctis illinito. Potes & attritum lintheum aceto madefactum assidue applicare, vel aqua maris, muria, vel, aut myrthi decocto fovere.

Caput VII Ad Stertentes Infantes

Quoniam autem nutricum pleraeque veluti dictum est, cibus non exquisitis utentes lac depravatum generant, unde eos etiam infantes qui optimam structuram fortiti fuerant diversi

morbi adoriuntur, praeter reliqua plurima nocumenta, quae quotidie extrinsecus accidunt, propterea oportet de diversis affectibus infantes vexare solitis, summam, quantum fieri poterit, pertractare. Si ergo crassiori cibo nutriatur infans, aggregetque in ventriculo pituitam, atque ideo stertat, lini semen aut cyminum ex melle lambendum dato, & calidam mulsam in os assidue instillato: Quod si non successerit, oleo medium digitum intingito, & tonsillas illinito, sed & linguae radicem infra comprimens vomitum excita: Ubi enim evomuerit, conestim sanabitur.

Caput VIII Ad Vocem Intercaeptam

Ubi vox ob aliquam praecedentem causam fuerit intercaepa, id autem ob alvi detentionem evenire plerunque solet, brassicae succum cum modico salis propinato, aut instillato, & soluta alvo protinus convalescet, sed & glans ano supponenda est.

Caput IX De Dentitione

Circa septimum mensem infantes dentes producere incipiunt, punguntur, stimulanturque veluti a paxillo quodam separante gingivas dente, inflammationesque non gingivarum tantum & maxillarum, sed cervicis quoque suboriuntur, quas plerunque febres consequuntur, praeterea in audiendi meatu pruritus percipitur, & aures humescunt, nonnullos lippitudo fluxusque sanguinis ab oculis corripit, aliis perturbatur alvus, ob stomachi inflammationem ventrisque exsolutionem. Molli igitur lana & pura, cervicem & maxillas totius colli ambitu & occipitium oleo dulci & calido fovere oportebit, inque audiendi meatus calidum oleum instillare: Perseverante vero inflammatione ceratum humidum locis applicare. Danda etiam erunt infanti cibi frustula praesertim e leporis aut agni cerebro elixo, aut asso: Haec enim suapte natura conferunt: Ac melle moderate decocto gingivae illinendae: Nam ita expedita dentium eductio comparabitur, cavendumque nequid durum mandendum praebeas, ne gingiva callosior reddita nascituros dentes impediat. Balneo praeterea in februm declinatione utendum, observandumque ne alvus sistatur, ne ascensu materiae, superiora membra ac praecipue oculi laedantur, febresque vehementiores fiant. Nutrici etiam aquae potus imperetur, cibusque qui minime mordax sit, & sorbitiones exhibeantur. Aiunt naturali quadam vi dentientibus infantibus remedio

esse, sylvestris cucurbitae, aut rubi radicem ex auro vel argento appensam, & viperarum maris dentem praecipue argento excaepum, & pro amuleto alligatum. Gestetur etiam continue circa stomachum virens iaspis.

Caput X De Inflammationibus Oculorum Infantium

Lycion indicum si haberi potest, sin minus, pataricum, cum lacte admisceto, & superioribus genis cum superciliis illinito, interdum & plurimo lacte dilutum instillato. Summopere etiam confert Nili diarhodum tritum & illitum, deinde ocymi decocto oculos abluo.

Caput XI De Albugines Puerorum Quas Leucomata Vocant

Albuginibus puerorum quae ab eiulatu fiunt, solani nigri succum illinito.

Caput XII De Inflammatione Aurium & Humiditate Infantium

De inflammationes doloresque aurium, albumen ovi, cum mulieris lacte instillato, aut lumbricos terrae cum oleo rosaceo. Ad humiditates vero alumen vino diluito lanamque in eo madefactamque sub sole exiccato, madefactamque rursus exiccando ter idem repetes, quam deinde seruabis, & usus tempore in aurem impones. Ad aurium vero ulcera pastillo Musae, sapa & modico aceti diluto uteris, quod si caro supercreverit cotrahe contrahe prius Bithyno pastillo soluto in vino, deinde ad Musae pastillum redito, veluti dictum est.

Caput XIII De Siriasi

Eorum affectuum qui cum febris infantibus contingunt, siriasis est, quae est inflammatio partium cerebri, & membranarum eius, usque ad concavitatem sincipitis & oculorum, cum febre ardenti, pallore, ariditate corporis, deiectione appetitus. Appellatur autem siriasis a sincipitis concavitate, siros enim apud graecos vas concavum dicitur, in quo custodiunt semina. Omni igitur conatu inflammationi resistendum est, recreando, & moderate refrigerando caput, irrigetur itaque coriandri succo, cum rosaceo, universumque eorum corpus inungatur: Aut cucurbitae ramenta capiti apponito, aut vitis solia, aut potulace cum rosaceo, aut heliotropii succo, quae scorpiurus vocatur, sinciput madefiat, aut vitellum ovi cum rosaceo mixtum sincipiti illinito, & assidue mutato.

Caput XIV Ad Sudores Infantium in Febri

Viridis arundinis medullam contusam sincipiti ac pedibus illinito, ipsumque infantem vestibus operito.

Caput XV De Ulcusculis Oris Quae Aphthas Vocant

De his & inflammationibus tonsillarum exacte dicitur in libro, in quo de his morbis agitur, qui in perfecta aetate circa eas partes eveniunt, videlicet octavo.

Caput XVI Ad Extrahendas Spinās aut Sestucas Quas Devoraverint

Alumen illud quo ad coria utuntur, cu cum oleo tritum loco deglutitionis illinito, linguae radice radicem digito exquisite premens, spinamque infixam infixam suaviter extrahes extrahens.

Caput XVII Ad Assiduas Infantium Sternutationes & Narium Destillationes

Ocymum tritum, & cribratum naribus apponito, ita ut per inspirationem attrahatur, aut insufflato.

Caput XVIII Ad Tussim Puerorum

Pinearum moderate torrefactarum drach. iiii. seminis cucumeris simili modo torrefacti drach. i. tragacanthae drach. iii. mellis despumati unc. ix. confice, & lambendum praebeto: Tragacantha vero vino dulcissimo antiquo madefacienda est. Aliud Hippocratis. Vitellum ovi assum & sesami duplex pondus, ac salis modicum exquisite contere, melleque adiecto lambendum dato. Item pineas assas numero xxx. amigdala excorticata triginta, seminis lini assi drachm. ii. succi liquiritiae drach. ii. mellis quod sufficit, dato ad lambendum. Bene facit etiam cyminum cum melle & ammee.

Caput XIX Ad Alvi Profluvium in Infantibus

Si infantium alvus fluat reiectis eo tempore balneis, stomachum fovemus vino & oleo cytoniorum. Quod si non sistatur, fume oenanthae contritissimae, acaciae, mastichae, partes aequales, quibus simul subactis partem vitelli ovorum que sufficiat adiecto, deinde stomacho & scapulis illinito, thorulumque purpureae lanae alligato, prodest enim absque molestia. Item aluminis scissilis drach. xv. secis vini austeri drach. i. gallarum drach. ii. vino diluito ad congruam crassitiem, & illine umbilico, exteriusque spongiam posca madefactam apponito. Prae cunctis tamen nutritrix

in victus ratione regenda est, cibique boni succi exhibendi, & potus adstringens. Quod si infans quidpiam farinae simile excreverit, mentham tritam ex vino nigro apponito, & alligato.

Caput XX Ad Detentionem Alvi

At si alvus detenta fuerit, glande irritetur, aut clystere ex melle solo, aut melicrato, cibisque mel complicitur. Sed & florem arthemisiae cum oleo tritum circa umbilicum apponito, & subducatur alvus.

Caput XXI De Pustulis Quas Exanthemata Vocant

Praediximus iam infantes ob depravata alimenta in diversos morbos incidere, ita ut praeter alia multa, exanthemata quoque & ampullae quas phlyctenas vocant, humidaque ulcera bubastica appellata, in corporis superficiem erumpant. Nos igitur muriam & urinam quibus aliqui utuntur, ob acrimoniam recusamus, lavamusque potius rosarum aut lentium decocto: & Si maiori adstrictione indiguerimus, myrthi, aut malicorii. Quod si maiora sint ulcera plantagine illinimus, aut intybi speciem, quam serim vocant, cum pane, aut fermento, vel polentae pulvisculum, cum portulaca, aut sedo, aut umbilico veneris, aut hyoscyamo, vel rosas virentes aut siccas cum meliloto & palmulis decoctas applicamus, vel argenti spumam, melilotum, alumen, cum aceto & oleo myrthino aut rosaceo trita, illinimus. Aliud ad bubastica ulcera. Recrementi plumbi, amyli, partes aequales cum solani succo tritas, & adiecto rosaceo inungito. Aliud optimum. Cadmiam tritam cum aqua illinito, aut cymoliam ex vino. Aliud. Spumae argenti, cerussae sing. drach. iiii. malicorii aridi minutissime triti drach. ii. succi stratiotae fluvialis quod sufficit, ubi stratiota defuerit lenticulae palustris tantundem, aut herbae que eodem modo in aquis invenitur stratiotae similis. Bene facit etiam sarapiadis herbae succus, quam triorchin vocant. Aliud. Recrementum ferri ex vino illinito, & multum conferet. Sed & consectio quae dialadanum dicitur aut diacrithon hoc est per hordeum, si albumine ovi, aut rosaceo, aut myrthino oleo dissolvantur, conveniunt.

Caput XXII Ad Ulcera Capitis & Ea Quae Achores Vocantur, Quo Ego Utor Experto.

Spumae argenti, cerussae, sing. drach. viii. seminis ericae, thuris, sing. drach. iiii. vino, & oleo raphanino excipiens utitor. Aliud.

Acaciae flave drach. viii. ladani drach. iiii. myrrhae drach. ii. opii drach. i. aqua lacustri pastillos conficito & utere. Aliud. Cochleam albam cum testa exurito & applicato. Item aloem tritissimam cum plantagine arida mixtam inspergito. Item balaustum siccum tritum appone, aut cum aqua miscens illine. Item herbam quam Alexandriae quidam liparonem quidam cnestron appellant, urito, cineremque ex vino illinito. Reliquis vero praesidiis utere quae cum suis distinctionibus libro sexto explicantur, capite de achoribus.

Caput XXIII Ad Exanthemata & Ampullas Infantium Cum Ruptura

Cadmiae lotae, aeris usti, & loti, acaciae, croci sing. drach. i. tragacanthae, drach. ii. tragacantham in aqua diluito, & cum hac reliqua assumito, ac pastillos conficito, & usus tempore cum senecionis succo aut seridis, aut solani, adiecto rosaceo illinito. Ego tamen succo senecionis aut seridis tragacantham dissoluo, & cum reliquis deinde pastillos facio.

Caput XXIV Ad Melicerida Ulcus

Spumae argenti, baccarum lauri partes aequales, cum aceto & oleo mixtas illinito, quod saepissime expertum est.

Caput XXV Ad Procidentem Sedem

Herba quae spongitis vocatur assidue sedem abstergito, & acaciam ex vino nigro & sapa illinito. Item cochleam ustam & tritam ano exeunti prius loto applica, & sanabis. Item ostreorum testas crudas tritas & subtilissimo cribro excussas appone. Item myrthi baccas virides cum vino tritas & applicato: Aqua vero fabrorum lotiones fiant, in qua ferrum extingunt. Ego vero muria tepida assidue utor, & mirifice prodest, idemque facit maris aqua. Utor praeterea praesidiis cum ad hos tum ad reliquos puerorum affectus, quae deinceps suis locis dilucide explicabuntur.

Caput XXVI Ad Intertrigines Foemorum quae Paratrimmata Vocantur

Myrtum siccam tritam apponito, aut ligustrum cum rosis.

Caput XXVII Ad Umbilici Tumores

Tumescunt autem infantium umbilici plurimumque extenduntur aut propter eiulatum, aut percussionem, aut compressionem: In his igitur ammi contritum umbilico illinito. Item

othonae herbae ramenta apponito tribusque diebus alligato, deinde exoluens, idem iterum repetito. Critonis, ad puerorum umbilicos quacunque causa emineant. Refine pini drach. xvi. aluminis scissilis drach. x. mellis drach. xx. alumen tritum super carbonibus cum melle usque ad probam consistentiam decoquito, deinde refinam solutam iniice assidueque agitato, quod ubi confeceris, ex medicamento superlato panno quod platysma vocant, quantum fat est extendito, & applicato, singulis diebus permutando, ac super platysmate plantaginis solia sed praecipue hederæ apponito. Aliud. Lupinos amaros, asini ungulam ustam, laterculum tostum simul terito, apponito & illigato. Quod si potentiorum adsit necessitas, utere his, quae ad ramices inguinum suo loco dicentur.

Caput XXVIII Ad Hispidos Infantes

A crassioribus pluribus fuliginosisque excrementis a quibus pili generantur, hispidores infantes fiunt: Caricas igitur exurito, terito, & depilandum locum confricato. Aliud. Refinam aqua elixato & puerum lavato, inde caricarum ustarum cinere & fabarum farina leviter detergito. Item farinae fabarum, cimolie, aphronitri albi, testarum ostreorum sing. partes aequales terito & pro smegmate utitor.

Caput XXIX Quando Ablactandi Infantes

Infantes lacte nutrire oportet, quousque membra firmentur: Ubi solidum corpus fuerit, cibi exhibendi sunt, mice inquam delicatioris, cum aqua mulsa, aut vino mulso, aut etiam vino dulci, aut lacte, inde ova quoque sorbilia. Infantes enim mandendi ignari saliva replent, quaecunque mandere oporteat. Potandum vero dabis dilutum vinum. At ubi iam puer solidiorem cibum assatim ingeret, quod circa vigesimum mensem plerunque evenit, tunc paulatim sensimque ab uberibus desuescat. Si ablactatus in morbum inciderit, ad lac rursus reducatur, deinde ubi morbus desierit, recreandum corpusculum, & ita denuo ablactandum.

Caput XXX Ratio Victus in Ablactatis Infantibus, & Reliquis Deinceps Aetatibus

Ablactati infantes relaxandi, & alacriter exercendi, & cibi leviores bonique succi exhibendi sunt, corpus tamen temperatum a vini copia abstinere oportet, vinum enim in calidis & humidis temperaturis vaporibus

caput replet. Neque etiam huiuscemodi pueros a frigida potione omnino inhibendos puto, imo inter epulandum, horis praecipue calidioribus finendos, ut optima utantur aqua. Inde a septimo anno ad literas ducendi, prae caeptoribusque humanis, & mansuetis tradendi: A quartodecimo vero usque ad vigesimum quintum annum in disciplinis & philosophorum rationibus congrue exercendi, prohibendique interim a venereis, ampliorisque vini usus contrahendus, maioraque iam exercitia concedenda: Aetate vigentibus animi pariter ac corporis ratio in victu observanda est, exercitia qualiacunque fuerint proportione minuenda, subtrahendumque e cibis tanquam habitu iam ad frigiditatem vergente. Illa vero maxima notio qua optima corporis structura dignosci possit: In hac enim sola mensuram natura invenit, eorum omnium quaecunque

aguntur, ita ut sive exercentur, sive fricentur, sive quidpiam aliud agant, homines tunc primo pigrescant, cum exquisite fuerint exercitati. Simili modo a cibis potibusque abstinebunt, cum ingesserint quantum corpori alendo sufficiat, nihil amplius minusque appetentes. Non est igitur verendum, ut vel plus aequo laboret, vel crapuletur homo talis temperaturae: Ipse enim sibi ipsi ita dictante natura tuendae sanitatis regulam invenit, praesertim si a teneris animi instituta recte se habeant: Multi enim malis moribus educati, intemperantia, & licentia ducti, bonas corrumpunt naturas: Sicut rursus nonnulli vitioso corpore nati, prudentiori vita opportunisque exercitiis multa refecerunt quae natura deliquerat. Exercitiorum vero mensuram & utendi modum in praecedenti libro explicavimus.